

के. एस्. आर. ऑनियेयुल्, विजयवाडा

प्र. : शंकराच्या झोक्यावर सदा सर्वदा अर्धा चंद्र असतो. पूर्णचंद्र कां नसतो?

ज. : शंकराच्या झोक्यावर असतो तो अर्धाचंद्र ही नसतो. चवथीचा चंद्र असतो. चवथीचा चंद्र गणपतीचे प्रतीक आहे. शंकर आणि गणपती यांचे परस्परंगी के नाते आहे ते तर आहेच, परंतु शंकराच्या रुपात अनेक अराध्य देव असतात-वासुकी नाग, गंगा, गणपती इत्यादी. हे सर्व निराळ आराध्य देव ही आहेत. शंकराची अर्धांगी पार्वती (ती अर्धनारीश्वरही आहेतच), आणि शंकराचे वाहन नंदी ही देखील स्वतंत्र देवते आहेतच.

अन्नपाल गोपाल रेड्डी, महम्मदापुरम्

प्र. : पृथ्वीच्या दक्षिण गोलार्धात राहणाऱ्यांना ध्रुव नक्षत्र दिसते का? दिसत नसेल तर त्यांना रात्रीच्या वेळी दिशा कळायला नैसर्गिक उपाय काय?

ज. : भूमध्यरेषेच्या दक्षिणेकडे निवास करणाऱ्यांना ध्रुव नक्षत्र दिसत नाही. दक्षिणेकडील आकाशात ध्रुव नक्षत्र नसते तरी दक्षिण दिशा कळायला तेचस्वी नक्षत्रे अनेक असतात.

जी. वीरभद्र राव, राजमंड्री

प्र. : जादुगार जेजे प्रयोग करून दाखवितात ते सर्व हातचलाखीचे असतात हे माहीत असूनही त्यांचे ते प्रयोग खरे वाटून आपण अस्मात पडतो. त्याचे कारण काय?

ज. : जादुगार आपल्या प्रयोगात आपल्या हातचलाखीचे छोट्या मोठ्याही खरेपणाने जे प्रत्यक्ष दर्शन पडणु शकतो ते फार आकर्षक असते. नाटके व सिनेमे हे छोटे असतात हे माहीत असूनही आपण पाहतोच ना?

जोअलगट्टा राजकुमारी, भुवनेश्वर

प्र. : नगसापाला दुसरा नागसाप चावला तर तो मरतो का?

[७९]

सूड उगविणाऱ्यां भाकडाची गोष्ट ऐकून अत्यंतलोभी म्हणाला-“तू म्हणतोस ते खरे आहे. लोभामोहाने बळी पडणाऱ्याला कष्ट सहन करावेच लागतात, त्याची मान खालीच होते. त्यांतून सुटका नाही. परंतु ही गोष्ट ठेच लागल्याशिवाय त्यांच्या लक्षात येत नाही.

“मित्रा, तसं म्हणू नकोस. मी तुला पूर्वीच सावध केले होते. तरी तू माणान्या गाढवासारखे मी म्हणले त्या गोष्टीकडे लक्षच दिले नाहीस” असे सांगून अति-लोभी भाषाऱ्या गाढवाची गोष्ट सांगू लागला.

भाषारे गाढव

कोणे एक काळी उदृत नावाचे एक गाढव होते. ते दिवसभर त्याचा मालक एक परीट होता त्याचे जोसे वाहण्याचे

काम करी आणि रात्रीच्या वेळी स्वेच्छेने त्याला वाटेल तिकडे हिडे. ते गाढव असे फिरत असतं जेतात शिरले व तेथे त्याची एका कोल्हाशी मैत्री झाली. दोघे रात्रीच्या वेळी दररोज एका काकडीच्या मळ्यात शिरत आणि रात्रभर मनसोक्त काकड्या खाऊन उजाडल्यानर बापापल्या परी जात.

एकदा रात्री गाढवाने खूप काकड्या खाल्या आणि त्याला त्याचा मूत्र चढला. त्या घुंदीत ते मोठ्याने ओरडून आपल्या मित्राला बोलवू लागले-“अरे भाच्या! आज चांदणे काय खान पडलं आहे रे! म्हणून मला गाढसे घाटू लागले आहे. सांग बरं मी कोणता राग म्हणू?”

कोल्हा घाबरून म्हणाला-“अरे भाया! आपण करतो आहो ती चोरी आहे रे! चोरी जारी गुप्तपणे करावयाची असते.

गोंगाट करून भायत नाही. पडसं खोकला असणाऱ्यांनी व झोपेत बडबडणाऱ्यांनी फोरी करतांच कामां नव्हे. शिवाय लुप्त गाणंही तसं थोडं ऐकण्यालायक नसणार. संखनाच केल्यासारखं दूरवर ऐकू येईल. ते ऐकल्यावर मळेवाल्याची श्रोप मोडेल व तो दाढकं बेअत येईल की! म्हणून मी सांगतो ते ऐक व आपलं गाणं या वेळी तरी मुरू करू नकोस व खातां येतील तेवढ्या काकड्या जाऊन दे।”

गाडवाला ते पटले नाही, म्हणाले—
“तू आहेस रानटी जातीचा प्राणी! तुला संगीताचा स्वार काय येणार? तुझ्या बोलण्यावरूनही गोष्ट स्पष्ट झाली आहे.

मा. Fullscreen 127 8 / 68

संगीत बघण करतात तेच खरे भाग्यवान! ही सामान्य गोष्ट सुद्धा तुला कळत नाही.”

“मामा! तू म्हणतोस ते खरे असू शकेल. मी ‘ना’ म्हणत नाही. परंतु तुला संगीत येत नाही! तुला फक्त रेंकता येते. आपलं काम व्यामुळे बिचरेल ते करण्याची गरजच काय?” कौलहाने शंका केली.

“तू शुद्ध मूर्ख आहेस! मला गाता येत नाही, हे तुला कोणी सांगितलं रे? हे बब, स्वर सात असतात, स्थायी तीन, मूर्च्छा एकवीस आणि राग छत्तीस असतात. भाव चाळीस असतात. भरत मुनीने जे गायनशास्त्र लिहून ठेवले आहे, त्यात १८५ अध्याय आहेत. त्यांच्या म्हणण्याप्रमाणे बंड सोडून संगीतशास्त्रातून मोठी विद्या नाही. आपले स्नायू शिजवून व त्यांच्या तारा करून संगीतशास्त्राची रावणाने विमिती केली आणि शंकराला प्रसन्न केले. म्हणून लाडक्या आचार्य, मला संगीतशास्त्राची माहिती नाही, जसं कसं रे म्हणालास? गाणं म्हणू नकोस, असं सांगून मला निरुसाहिल का केलेस?” गाडव म्हणाले.

“मामा, तू गाण्याचा हुडूच धरलास तर मी एखाद्या बुडपाबाब जाऊन उपतो. तेथून मळ्याचा पाहारेकरी येतो आहे का,

कर. कोल्हा तथून पाय काढात म्हणाला.

त्यानंतर गाडवाचे पायन सुरू झाले. गाडवाचे भयंकर रेंकणे ऐकून मळेवाला चिबून वातबोठ काबीज एक मोठा सोदा घेऊन आला आणि गाडवाला खूप बडवू लागला. गाडवाचा फक्त जीवच तेवढा गेला नाही, जागच्या बागी बेशुद्ध होऊन पडले.

मळेवाल्याने गाडवाच्या गळ्यात एक मोठा दगड बांधला व काकड्या खायला आणले कोणकोणती जनावरे वेलात का, वाट पहात त्यांना एकडण्याचे ठरवून शेतातच पडून राहिला आणि शोपी गेला.

गाडवाला लोकरच शुद्ध आली व ते त्या बगडासकट पडले आणि कुपणावरून उडी मारून पडून गेले.

कोल्हा त्याला पाहून दुकूनच म्हणाला—
“मामा! फार चांगलं गाणं म्हटलंस. मी तुला नको म्हटलं होतं, पण मू तेव्हां ऐकलं नाहीस. तुझ्या गाण्यातून तुझ्या गळ्यात जे रत्न आहे, ते मोठे आहे.”

गाण्याच्या गाडवाची गोष्ट ऐकून अत्यंत खोशी म्हणाला—“बरोबर, आतां मला कळले की स्वतः विचार करण्याची शक्ती खुटल्यावर मित्र सांगेल ते तरी ऐकत जावे नाही तर कष्टच सोसावे लागतात, परंतु गाड्या सारख्याला तेवढे ज्ञानही नसते.

म्हणून पिळकं तेथुद्धा धाळवून नसावे लागते. ही मोष्ट ‘हवेतल्या हवेच्या’ या गोष्टीवरून आणखी जास्त चांगली कळते.”

असे सांगून ती गोष्ट सांगू लागला.

हवेतल्या हवेच्या

एका शहरात स्वभावकूपण नावाचा एक ब्राह्मण रहात असे. एकदा काही कारणावरून त्याला कोणीतरी जेवायला बोलाविले आणि पोटभर जेवायला वाढून एक मडके भरून सातूचे पीठ त्याला दिले. ऐन बुपारी ती ब्राह्मण घरी निघाला. परंतु त्याचे घर दूर होते व खाला थोडी विखांती घ्यावीशी वाटली. म्हणून त्याने सातूच्या पिठाचे मडके हाताला आली

अशा एका फांदीला बांधून ठेवले आणि झाडाच्या सावलीत विश्रांती घेत पडून राहिला. तेवढ्यात गार वारा सुटला आणि तो पेंगू लागला. त्या संगीत तो 'हवेतल्या हवेच्या' वांगू लागला.

“हुष्काळ आला तर मी म्हणतो तसं कां होणार नाही? हे मडके भरून जे सातूचे पीठ आहे ते घेऊन खपाळा सहजी जाईल. तेवढ्या पंखात दोन बकऱ्या विकत घेता येतील. दर सहा महिन्यांनी त्या एकेकदां वीत जातील. लोकरच बकऱ्यांचा एक छान कळप तयार होईल. कळपातल्या काही बकऱ्या विकून गाई विकत घेईत. गाई दर वर्षी वितील, काही गाई व काही बासरे विकून म्हशी विकत घेईत. काही दिवसांनी गाईच्या सारख्या पुष्कळ म्हशी होतील. काही म्हशी विकून काही घोड्या विकत घेईत. त्यांना शिगरे होऊन काही दिवसांनी घोड्यांचा सुद्धा एक कळपच तयार होईल. घोडे विकून जी सोन्याची नाणी मिळतील ती खर्च करून

मी... चारी बाजूला खोल्सा असतील; एक छान चौकोनी बाडा तयार होईल. माझं ते बैसन पाहून कोणीतरी आपली सुंदर मुलगी मला देऊन न्यायवानाचे पुण्य मिळवील. वहा महिन्यांनी मला ती बायको एक पुत्ररत्न देईल. त्याचे नाव मी सोम-शर्मा असे ठेवीन. तो रांगू लागला की मी तबरेल्याच्या पलीकडच्या बाजूला नापीत वसेन. मला पाहून माझा मुलगा माझ्या बायकोच्या कडेवरून उतरून माझ्याकडे रांगत येईल. वाटेत तो घोड्याच्या बाजूने येईल. तेव्हा मी ओरडेन—“अय ए, मुलाला उचल.” ती काफसर निमग्न असल्या कारणाने माझ्या बोलण्याकडे तिचे लक्षच जाणार नाही. मग मी उठून रागाने तिला काठी घेऊन अशी भारीन की.....!”

सुधीत असे म्हणत त्या ब्राह्मणाने आपली काळी उचलून अशी हाणली की मडके फुटले व सातूचे पीठ त्या ब्राह्मणाच्या अंगावर पडले.

भल्लूक मांत्रिक

[१९]

[त्या जितकेच जमीन केले की मर्कटाचा मंत्रबंध जो कोणी पाहून वेईत त्याचा आपली दहाक कन्या देऊन वर अर्धे राज्य देईन. मायावी मर्कटाचा तडावर आलेला पाहून राजाची शिकान्याने बाण मारला. मर्कटाने रागाने तो बाण मध्येच धरून कालीवर्मा व भल्लूक मांत्रिक होते त्या दिशेने फेकला. पुढे—]

बाण लागण्यापूर्वी मायावी मर्कटाने असावा किवा कोणी त्याच्या जवळून चोरून “माझा मंत्रबंध कोडे आहे,” असे तरी नेला असावा. हीथ की नाही?”

ओरडून विचारले होते, ते भल्लूक मांत्रिका- कालीनर्मा क्षणभरच धनक होऊन विचार करीत उभा राहिला. नंतर म्हणाला—

मरोबर इतर सर्वांनी ऐकले, भल्लूक मांत्रिकाला तर फारच आश्चर्य वाटले व गुरुवर्या! मरोबर, तुम्ही म्हणतां तसेच असले त्याने म्हटले—“कालीवर्मा! ऐकलं का रे तू, त्या मर्कटाचं ओरडणं? तुला त्यावरून काय समजले? त्याने माझ्याकडून चोरून नेलेला मंत्रबंध कोठे तरी टाकून तरी दिला करमही तितकं सोपं दिसत नाही. या राजाने

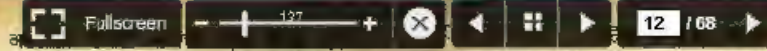

किल्लाचाचे दरवाजे लोखंडी केले आहेत. दुर्मुख राजाचे बरबाचे लाकडी असल्यामुळे आपण त्यांत वाज लावून आत फिरले."

भल्लूक मांत्रिक तलवार म्यानेत डेवीत म्हणाला—"आज राजभर आपण किल्ला-बाहेरच तंबू टाकून राहू या. किल्लाचाची दारे कशी तोडावची हे उबां आपण पाहू या. विचार करायला पुण्यळ वेळ आहे."

ते ऐकून उग्रदंड राक्षसाला फार राग आला. तो दांतखोठ चाबून म्हणाला—"माझ्या या बगडी गवेने दार फोडतां आले नाही तर मिव फोडता येते का पाहून."

असे म्हणत त्याने धावत जाऊन गवेने

फुटला आणि त्याचे दोनतीत तुकडे खाली पडले. लगेच दुसऱ्या क्षणाला तटावरच्या सैनिकांनी उग्रदंडावर बाणांचा वर्षाव केला.

भल्लूक मांत्रिकाने उग्रदंडाला भागे घायला सावध करून बोलाविले आणि कालीवर्माला म्हणाला—"सर्कटाजळून माझा मंत्रदंड आणखी कोणी मांत्रिकाने तर घोलून नेला नसेल? मला बशी शंका वाटते आहे."

भल्लूक मांत्रिक डकडे असे म्हणत होता त्याच वेळी तिकडे एक गोष्ट घडत होती. राजवाड्यासमोर अस्वलाचा खेळ करणाऱ्याने सर्कटास पकडले त्या वेळी सर्कटाच्या हातातून निसटून मंत्रदंड खाली पडला, तो जटदिवी उचलून दोघांपैकी एका बैराग्याने तो आपल्या सोळीत लपवून ठेवला आणि दोघे तरुण बैरागी राजधानी बाहेरच्या एका रुख्याच्या काठी एका बलाच्या हावा-खाली बसून मंत्र जाप करीत बसलेल्या आपल्या गुरूकडे जाऊ लागले होते.

त्या बैरागी तरुणांपैकी मोठ्याने धाकट्याच्या सोळीतून मंत्रदंड घेऊन म्हटले—"काय रे, छोडू हा मंत्रदंड गुरूजींना देण्यापूर्वी या मंत्रदंडाचा प्रताप किती आहे. हे पाहू या का?"

धाकट्या बैराग्याने होकारार्थी मान हलविही मोठ्या बैराग्याने मंत्रदंड उचलून

म्याचे दार उघड!" असे म्हणत जमिनीवर जोराने आपटला.

तेव्हा जो मोठा आवाज आला तो ऐकून गुरू बैराग्याने बोळे न उघडतां—"काय रे, भैरव बैराग्यासमोर मंत्राचा उच्चार चूक करणारा तो कोण मूर्ख आहे रे? त्याला मी आतांच्या आतां भस्म करून टाकतो!" असे म्हणत त्याने पितळी व चांदीची फुले मढवलेली कुबडी उचलली.

गुरू म्हणाला ते ऐकून भयकपित झालेले दोघे शिष्य, मंत्रदंड जमिनीवर आदळला होता त्या जागी जमिनीला एक भोक पडले व त्यातून एक सारा 'सुर' आवाज करीत बाहेर आला तो वक्क होऊन पाहू लागले,

गुरू बैरागी रागाने दांतखोठ चाबून डोळे उघडणार इतक्यात त्याच्या होक्यावर पायसाच्या सडीसारखे झग्याखे पगणी पडू लागले.

भैरव बैरागी म्हणाला—"गुरू प्रभो!" असे म्हणत दबकून उभा राहिला व म्हणाला—"दगांचा गडगडाट नाही की विजा चमकल्या नाहीत आणि हा पाऊस कसा काय?"

त्याचवेळी त्याने आपल्या दोघां शिष्यांना पाहिले व म्हणाला—"काय रे जमिनीतून आकाशाकडे हा पाण्याचा झरा उरतो आहे, हे काय विचित्र वडते आहे?"

ते ऐकून दोघां शिष्यांना थोडा घोर आला व म्हणाले—"भैरव गुरुवर्य! आम्ही

घेऊन इकडून तिकडे व तिकडून इकडे हलवून पाहतात म्हणाला-“हा कोणत्यातरी मांत्रिकाच्या हातात बरेच दिवस असल्यामुळे गुठगुठित झाला आहे. हा तुमच्या हातात कसा काय आला रे? चोरून आणलात का? तो मांत्रिक कोठे आहे?” स्थाने विचारले.

मोठ्या शिष्याने मोठ्याने बोलून कोस असे खुणेने धाकट्या शिष्याला सांगितले आणि चटविशी गुरूच्या हातातला मंत्रदंड हिसकावून घेऊन म्हणाला-“गुरुवर्य! पहिल्याने हा झरा धांबविला पाहिजे. नाहीतर सर्व राजधानी-भर पाणी होऊन जाईल.” असे सांगून मंत्रदंड उचलून “खजिना बंद कर!” असे म्हणत पाणी येत होते त्या जागेवर मंत्रदंडाने ठोकले.

या खेपेस मंत्रदंडाचा भार बसताच जिरा पडून जमीन दुभंगली आणि एक माणूस शिरू सकेल एवढे भोक पडले. ते पाहून भैरव बैरागी उड्या मारून म्हणाला-“अरे शिष्योपध्यातो! कसा काय मिळना, अद्भुत शक्ती असलेला हा मंत्रदंड तुम्ही मला एक भेट म्हणून आणलात. तुमच्या या गुरू-भक्तीबद्दल मी तुमची पाठ धोपवतो. झरा बंद होऊन खजिन्याचे दार उघडल्यासारखे दिसते आहे. आत उतरून आत कसला कसला साठा आहे. पहा.”

धाकट्या शिष्याने सशयो नजरने मंत्रदंडाकडे पाहिले व म्हणाला-“भैरव गुरुवर्य! या मंत्रदंडातल्या अपूर्व शक्तीवर विसंबून आपण स्वतःच कोणत्या तरी धोक्यात सापडणार आहो, असे मला वाटते आहे. मी खजिन्याचे दार उघड म्हटले तर एक झरा जमिनीतून स्फोट होऊन वर आला, हे रुखात आहे का? यावरून याच्या पदतीने जमिनीतला टेवा मिळेलसे मला नाही वाटत.”

शिष्याने तसे म्हटल्यावर भैरव बैराग्याला मुद्धा तशीच शंका मंत्रदंडाविषयी वाटली. मंत्र इच्छिलेले सोडून आणखी दुसरेच काहीतरी करतो. तसे करीत गेला तर या मंत्रदंडामुळे अनेक प्रकारच्या धोक्यात सापडण्याची शक्यता आहे.

बैराग्याने असा विचार करीत ओठया शिष्याकडून मंत्रदंड हातात घेऊन त्याच्या-कडे आणखी खोल दृष्टीने पाहिले, तेव्हा मोठा शिष्य हसून म्हणाला-“गुरुवर्य, या मंत्रदंडात कोणकोणत्या प्रकारच्या शक्ती आहेत याची आपल्याला काय गरज? परंतु एक काम करू या का? बाम्हूला हा मंत्रदंड मांत्रिक शक्ती असलेल्या एका माकडा-कडून मिळाला आहे. ते माकड या वेळी जितकेतू महाराजांचे श्रधान मंत्री होऊन

आणून वेईल त्याला अर्धे राज्य देऊन आपल्या मुलीशी लग्न करून देईन, असे वितकतू महाराजांनी जाहीर केले आहे.”

अर्धेराज्य आणि राज्यकन्या ऐकतांच भैरव बैरागी म्हणाला-“गुरुप्रभो!” आणि मोठ्याने कावून ओरडत पुढे म्हणाला-“अरे शिष्यांनो! ही एवढी महत्वाची गोष्ट मला इतका वेळ व सांगता माझ्या-पासून लपवून ठेवली होतीत, म्हणावयाची! मी अर्धे राज्य घेईन व तुमच्यापैकी एकाला राजकन्या मिळेल, असे समजा. परंतु राजाच्या बोलण्यावर तेवढा विश्वास करावयाचा नसतो. तो जितकेतू आपल्या

आपल्या मंत्रशक्तीने हा पाण्याचा झरा जमिनीतून वर आणला. आता आमचे शिष्यण पूर्ण झालं, नाही का?”

पडलेली गोष्ट न कळल्यामुळे चकित होऊन भैरव बैरागी आपल्या शिष्यांजवळ जाऊ लागला आणि आपल्या धोरल्या शिष्याच्या हातात मंत्रदंड पाहून आणखी आश्चर्यचकित होऊन म्हणाला-“काय रे ते? मंत्रदंडासारखे दिसते आहे!”

“गुरुवर्य, मंत्रदंडासारखे नव्हे, मंत्रदंडच आहे हा! तीम शब्दांचा मंत्र म्हणून खजिन्याचे दार उघड म्हणताच पाताळ गंगेला हा वर घेऊन आला.” मोठा शिष्य म्हणाला.

Fullscreen 127 16 / 68

शिष्यांजवळ आला व म्हणाला-“अरे शिष्योपशिष्यांनी! आपल्या अदृष्टवशात ठेवा सापडलाच तर आपण तेवढ्यावर मनाचे समाधान मानून घ्यायचे. हा मंत्रदंड राजाला नेऊन घ्यायचा की नाही ते त्यानंतर ठरवू.” असे म्हणत तो शिष्याच्या पाठीमागून भुयाराच्या बाटेने उतरून लागला आणि व राहिलेल्या शिष्याला मुद्धा उत्तरेन ये, म्हणाला.

गुरू शिष्य मिळून आणखी काही पात्रांच्या उत्तरेन गेल्यावर त्यांना तेथे पाणीच पाणी दिसले. तरी धीर करून ते गुढगावर पाण्यापर्यंत उतरून गेलेच. त्यांना भुयाराच्या बाटेवर थोडे फाळून गेल्यावर थोड्या अंतरावर उजेड दिसला. भैरव बैराग्याला परमानंद झाला व तो शिष्यांना म्हणाला-“अरे, तो उजेड म्हणजे आणखी काही नसून तेथे हिऱ्यामाणकांचा जो साठा आहे, त्याचा लखलखाट आहे. तरी तेथे त्याच्या रक्षणार्थ एखादा यज्ञ बसला असल्यास आपण काय करायचे?”

“ते आपण गुरुवर्षांनीच सांगावे!” थोरला शिष्य म्हणाला.

धाकटा शिष्य त्याची यंत्रा उडवीत हसून म्हणाला-“अरे थोरल्या शिष्या! तला गुरुवर्षांनी शिकविलेले सर्व मंत्र तोंड-

तुझ्या डोक्यात शिरले नाही. आपल्याला हा ठेवा ज्या मंत्रदंडाने दाखविला त्याच्यात कित्येक अद्भुत शक्ती भरलेल्या आहेत। या निवीवर पाहूरा ठेवणाऱ्या यज्ञाच्या अंगाला मंत्रदंडाने नुसता स्पर्श केला की तो फटाक्यासारखा वडून अस्म होऊन जाईल एवढे मुद्धा तुला कळले नाही!”

“काय पण ब्रोल्लास उपशिष्या! माझ्या मंत्रोपदेशाचा फायदा तुलाच झाला, बघ. आता काही बोलल्याशिवाय पुढे पाऊल उचला.” भैरव बैरागी म्हणाला. त्याने तो उजेड दिसत होता त्या बाजूला नेम भरल्यासारखा मंत्रदंड हातात धरला.

इतक्यात त्यांना वरची जमीन हादरल्यासारखी व त्या पाठोपाठ हत्तीच्या ‘झीं-कारा’ सारखा आवाज ऐकू आला. सर्व भयकांपित होऊन जागच्या जागी थवकले. सर्वांत प्रथम भैरव बैरागी म्हणाला-“काय रे, आपल्या वडाच्या साडाखाली जंगली हत्ती किंवा हत्तींचे संन्य आल्यासारखे वाटत आहे. आपल्या या गुप्त भुयारावर त्यांची नजर पडली व ते जात आले तर काय करायचे?”

“काय करायचे, त्याचा गुरुवर्षांनीच विचार करावा! आमच्यासारख्या पामरांना काय कळणार?” थोरला शिष्य म्हणाला.

धाकटा शिष्य खदखदा हसत म्हणाला-“जंगली हत्तींना किंवा हत्तींच्या संन्याला शरीराच्या काठावरचे खाचखळगे पाहण्याशिवाय दुसरे काम नसते असे वाटले का तुम्हांला? समोर दिसणाऱ्या निधीतील रत्नपाशीशिवाय जाणखी कोणत्याही गोष्टीचा विचार मनात येऊ देऊ नका.”

त्याचं बोलणं संपण्यापूर्वीच वरच्या जमिनीचे एक मोठे देंकळ त्यांच्या समोर वप्पदिशी खाली पडले. गुरुशिष्य सर्वेच दचकून थोडे जोरबळे व भुयारात आणखी पुढे थोडे धावतच गेले.

त्या भुयाराच्या मार्गावर वरच्या बाजूला असलेल्या हलक्यापणाने काढलेल्या नेम नये

डोकी उडविणार नाही कशावरून?” असे म्हणत तो मान काकवून उभा राहण्याच्या प्रयत्नात वडाच्या झाडाच्या बुभ्रावर पडला.

गुरूने ते म्हटल्यावर दोघां शिष्यांना वाटले की गुरू म्हणतो आहे ते बरोबर आहे. राजाच्या बोलण्यावर विश्वास करणाऱ्यात काही अर्थ नाही. धाकटा जमिनीला जेथे भोंक पडले होते त्यात बाकून पड्यात मोठ्याचा हात धरून अत उतरला आणि लगेच म्हणाला-“भैरव गुरो! इकडे पहा, पायऱ्या दिसत आहेत आणि अत भुयार दिसते आहे. मंत्रदंडाने आपल्यासाठी लज्जित्याचे सारच उघडले आहे”

करण्यासाठी बांगल्या बागेच्या बोवार्थ बांगडा भल्लूक व जवळी शिकारी आपल्या हत्तीवर बाळे बसतां अकस्मात हत्तीचा पाय जमिनीत पसता व तो 'पीकार' करून पुढे पडला. परंतु बोवें बटविशी हत्तीवरून खाली उडी मारून जाळे. सवेच हत्ती जमिनीवर झोंब ठेवून तिच्या आगारे उभा राहिला.

बांगडा भल्लूकाने एकदा चारी बाजूला नजर फिरवून पाहिले व रागटी शिकार्याला म्हणाला—“कालीवर्मा व भल्लूक पांढरक बोवार्थीही जाणा पाहिली तर बरे होईल. येथे सरपूर पाणी आहे. आपण इस्वा करणार आहो तो जितकेतु रावाचा फिस्तानुडा जकडण आहे. त्या जागावी मर्कटाने किली मंत्र शिकले अकळे तरी जसल्या स्वभावाने वा बलाच्या छायाकडे ते जाळे तर त्याला सहजी पकडतां येईल व भल्लूक पांढरकाचा मंत्राच त्याच्या हातातून काढून घेता येईल.”

रागटी शिकार्याला बांगडा भल्लूक म्हणाला ते जणूकाही ऐकून बाले नाही. तो हत्तीच्या पायाला दुखापात तर झाली नाही ना, हे कळवें म्हणून हत्तीला पुढेनागे बाळवून पहात होता. हत्तीला समजल्या- शिनाय बालत असलेला पाहून तो थोरडला—“बांगडा भल्लूक बालक! आपल्या बाहु- नाच्या पायाला कसली ही दुखापात झालेली नाही. आपले भवीं बलबतर आहे!”

“त्या पाठोपाठ जकाच्या सांघावरच्या पांढरीवरून एक रागटी मावून खाली उडी मारून म्हणाला—“ज्याद बैराभ्यांना गिल- नाच्या घुवाराच्या बोकाच्या बाजूला तुमचा हत्ती येला नाही. तुमचं नवीन साजा. नाही तर त्या बैराभ्यांबरोबर तुम्हांला घुमण्या हत्तीबरोबर त्या नुसाराने गिलले असते.”

बांगडा भल्लूक थोरडला—“शिटीवजन भैरवा!” आणि आपला परसु उचलून थोरडला—“कोण रे तू! मागावी मर्कटाचा सिध्द जाहेत का?” आणि त्या रागटी नाकसाकडे जाऊ लागला. (कथाः)

असिद्ध आरोप

विक्रमादित्याने आपला हा प्रोडला पाहो. तो हाडाजवळ गेला. प्रेत सांघावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मीन होऊन स्वनामाच्या दिवने बाळू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा, तू कोणत्या नीतिनिष- माने स्वतःला बांधून घेऊन इतके काष्ट सहन करतो जाहेस हे मला पडत नाही. अरे, या जगात नीती व इमान यांना सदा जयच मिळतो आणि वनीति व बेइमानांना बांधा नेहमी पराभवच होतो, असे सांगतां येईल का? जाचे एक उदाहरण म्हणून मी तुला गिरिधर नाथाच्या भाषणाची नोंद सांगतो. तसं इऊन ऐक.” बसे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

फार पूर्वी हरिप्रसाद हा तीन भावांचा एक इत्यादिकार होता. इत्यादिकांची सर्व

कामे गिरिधर नावाचा एक कर्तबगार माणूस पद्दात असे. तो वेईल त्या प्रत्येक सल्लेधाप्रमाणे इनामदार डोळे मिटून वागे.

त्या तिन्ही गावात कोणाला कोणत्याही गोष्टीची गरज असली की गिरिधरला एक नमस्कार करावा लागे व काम होऊन जाई. हळूहळू कामे वाढू लागली व त्याबरोबर नमस्कार करणाऱ्यांची संख्या सुद्धा वाढू लागली. दोघांना एकाच तऱ्हेच्या मदतीची गरज भासली की त्या दोघांमध्ये चढाओढ होई. पूर्वी नमस्कारावर भाग्ये, पण चढाओढ लागल्यावर नमस्काराबरोबर करंड्या पण येऊ लागल्या. अर्थातच फक्त नमस्कार करणाऱ्यांकडे गिरिधर दुर्लक्ष

करत व फळाच्या करंड्या वांगून देणाऱ्यांच्या कामात जास्त लक्ष घाली.

कामे करवून घेणाऱ्यात चढाओढ वाढतच गेली. फळाच्या करंड्यांचा रुपयांच्या बॅल्या बसून येऊ लागल्या. मागितल्याशिवाय लक्ष्मी घरी चालून येत बसलेली पाहत विला पाठमोरी जायला सांगणे गिरिधरला रास्त वाटले नाही. देवळातल्या पुजाऱ्याच्या जागे असो की बाला मास्तरच्या पदावर बसो पैशाची बॅली आणणाराळावती जागा मिळू लागली. हळूहळू गिरिधरच्या बायकोच्या अंगावर रागिन्याने ओझे इतके वाढले की, फार कष्टाने तिचे अंग हलके. चरमचर बहुमूल्य सामानाची गर्दी झाली.

परिणाम असा झाला की हरिप्रसादच्या इनामदारीतल्या गावात केवळ योग्यतेवर किंवा अनुभवावर कोणाला नोकरी मिळणे कठीण झाले. लांच देऊ शकणाऱ्यालाच नोकरी मिळते, हा नियमच झाला.

शेवगिरी नावाच्या एका साणसाला या गोष्टीची स्वानुभवाने खात्री झाली. तो अगदी गरीब होता. वार लावून घेऊन त्याने कसाबसा जिव्याच्या पुरा केला होता. तो अत्यंत बुद्धिमान होता. त्याने गिरिधरला अनेक नमस्कार केले, परंतु एक करंडीभर फळे मात्र देऊ शकला नाही.

त्याच्या नमस्कारांचा एकही बाण गिरिधरच्या अंगाळा कोठेही लागला नाही. शेवगिरीच्या अंगाचा जळफळाट उडाला. तो इनामदाराकडे गेला व म्हणाला—

“आपल्या इनामदारीतले सर्वे व्यवहार किती बिघडले आहेत, आपल्याला कल्पना नसेल. लांच दिली की कोणत्याही मूर्खाला नोकरी मिळते, सुशिक्षित व बुद्धिमान निष्कयोगी सिद्ध होतात.” या शब्दात त्याने इनामदाराकडे गाऱ्हाणे नेले.

इनामदार ते ऐकून थक्कच झाला. गिरिधरवर त्याचा अपार विश्वास होता. कारण त्याने गरिबांची कीर्त करून इनामदाराकडून त्यांना पडित जमीन फुकट

बांटून दिली होती. इतक्या वर्षांत गिरिधरच्या विद्द एकही किर्याद आली नव्हती.

शेवगिरी म्हणाला ते खरे न वाटल्यामुळे इनामदार म्हणाला—“तू म्हणतोस ते खरे झाले तर मी गिरिधरला कामावरून कमी करीन.”

नंतर इनामदाराने एका निरक्षर ब्राह्मणाला बोलावून कोणत्याशा गावात नवीन देऊळ बांधले असल्याचे सांगून त्याला शंभर रुपयाची एक पिशाची दिली व म्हणाला—“ही पिशाची गिरिधरला देऊन त्या देवळात पुजारी नेमायला विनंती कर.” तो गेल्यावर पुजेची चांगली माहिती असलेल्या दुसऱ्या एका ब्राह्मणाला बोलावून इनामदार म्हणाला—“तू गिरिधरकडे जाऊन कोण-

त्याचा देवळात नेवीन पुजारी नेमणार आहात ना, असे विचारून त्या आगेवर नेमायला विनंती कर." तो ब्राह्मणही गेला.

दोघे जवळ जवळ एकाच वेळी गिरिधर-कडे गेले. अशिक्षित ब्राह्मण पैशाची पिशवी धरून बसला होता. दुसरा ब्राह्मण गेला तो गिरिधरचा वालमित्र असल्या कारणाने गिरिधर त्याच्याशी इकडच्या तिकडच्या बऱ्याच गणना मांडून नंतर वेण्याचे कारण कळल्यावर त्याला म्हणाला- "हे देऊळ आपल्या इनामदारसाहेबांनी बांधले आहे. या देवळात तुझ्यासारख्या माहितगाराला पुजारी म्हणून नेमायला त्यांना हरकत असण्याचे कारणच काय?"

कारण विचारून गिरिधर म्हणाला- "तुला लिहितां वाचतांही येत नाही आणि तुला पुत्राऱ्याचे काम कोठून मिळणार?"

गिरिधरने आपल्या बालमित्राला पुजाऱ्याच्या पदावर नेमायला शिफारस केल्यावर इनामदार शेषगिरीला बोलावून म्हणाला- "मी गिरिधरची घरीक्षा घेतली. तो खोचलाक असल्याने तिद्ध झाले नाही."

शेषगिरी चिडून इनामदाराला म्हणाला- "या एका परीक्षेवरून भागणार नाही आणखी एका परीक्षेची गरज आहे. त्यांच्या बायकोच्या अंगावरचे दागिने पहा! उत्तमोत्तम सामानाने भरलेले त्यांचे घर पहा. इतके सामान त्यांना कसे विकत घेता, हे तुम्ही प्रत्यक्ष जाऊन पहा."

इनामदाराने इनामी गांवाची पाहाणी करण्याचे मिश्र काढून पूर्वी कळविल्या- शिवाय गिरिधरच्या घरी अकस्मात जाऊन पहायचे ठरविले.

परंतु तो जाणार होता त्याच्या दोनच दिवस आधी गिरिधरच्या बायकोचा भाऊ आला व म्हणाला- "अहो, तांकां आमच्या गावात एक चांगले शेत विकायला निघाले आहे. विकत घ्यावे म्हणून तर माझ्या जवळ पैसे नाहीत. तुम्ही तरी घ्या ना!"

कोच्या अंगावरचे सर्व दागिने काढून घायला तिला सांगून मेहुण्याला म्हणाला- "हे दागिने गहाण ठेवून तु कर्ज घे आणि शेत विकत घे. नंतर शेतात मिळकत होईलच व म्हणून दागिने सोडवून घेता येतील."

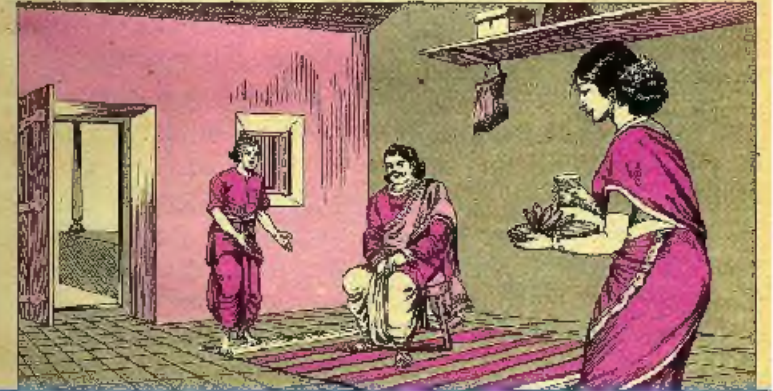
त्याच सुमारास शेजारच्या भावी एकाकडे लग्नकार्य होते. त्यांनी गिरिधरकडे वेळून त्यांना हवे असलेले सर्व सामान गिरिधर-कडून भागून नेले.

अशा परिस्थितीत गिरिधरच्या घरी अकस्मात इनामदार आले. इनामदारांना आलेले पाहून गिरिधर शोधल्यासारखा होऊन म्हणाला- "अहो, आपण आलात, आपल्याला नसायला घायला आमच्या घरी

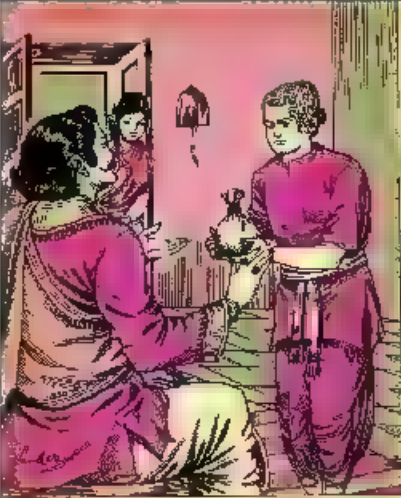
एक खुर्चीसुद्धा नाही." असे म्हणत एक सतरंजी आणून गिरिधरने अंधारली आणि तिच्यावर एक तिरपाई इनामदारांना बसायला आणून ठेवली.

गिरिधरची बायको म्हणाली- "आपल्याला पाणी प्यायला घायला एकादा चांदीचा ग्लाससुद्धा नाही आमच्याकडे." असे म्हणत एका कांदाच्या पेल्यात दूध घेऊन आली. इनामदाराने तिच्याकडे निरखून पाहिले. मंगळसूत्राशिवाय तिच्या गळ्यात काहीच नव्हते. हातात फक्त कांभेच्या बांगड्या होत्या. घर साध्या घरासारखेच होते.

"माझ्यासाठी काही करायची गरज नाही. बरं का? असाच पाहाणीला आलो

होतो, हाक मारून आव, म्हणून आलो होतो" असे म्हणत इनामदार उठले

गिरिधर संकोच करीत म्हणाला "काही काम असल की नोकरी करवी निरोप पाठविला तर संवक हजर होणार नाही का? मध्यतरी काही बसली दाली" असे म्हणत त्याने इनाम दारांसमोर पैशाची एक थैली आणून ठेवली

गिरिधर अगदी गरीबच असल्याची खातरी झाल्यामुळे इनामदार म्हणाला- "तूत ठेवून घ्या, हिशोब मंतर सबडीत पाहू!" असे सांगून पैशाची थैली तथेच ठेवून इनामदार निघून गेला

नंतर इनामदार अपगिराला बोलावून म्हणाला- "तू लावलेला एकही आरंभ

भिक्षुकाच्या घरासारखं आहे त्याच्या बायकोच्या अंगावर संगळसुनाच्या सुता-शिवाय मला काही दिसलं नाही. तू त्याच्या घर असा खोटा आरोप का केलास, हे नाही मला कळलं वरं तर आतां तू जा.

इनामदार खोटं बोलणं शक्य नाही परंतु गिरिधरची अशी स्थिती एकाएकी कां झाली याची गिरिधरला कल्पनाच होईना देवच त्याने रक्षण करीत असणार. म्हणून त्याच्या सारख्या लांकडाळवरचा आरोप तो असा सिद्ध करू शकलो नाही! असे म्हणत शेषगिरीने आपल्या फुटबया नक्षिवालाच शिष्या दिल्या

वेताळ शेषवर कथा सांगून म्हणाला- 'राजा, अदृष्टवशात गिरिधर त्याच्या-वरचा आरोप सिद्ध न झाल्यामुळे सुटला, परंतु एवढाचवसून त्याला शिक्षा घ्यायला नको होती का? त्याच्यावर असा विद्वत्तास करणारा इनामदारसुद्धा अदिवेकी होता असं नाही का? या शंकाचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून तू किल नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शप्पर बाकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील'

विक्रमादित्य म्हणाला- "नोकरी दग्या-साठी गिरिधरने जो पत्रत अवलंबिली होती

तरी अनीती ही दोन प्रकारची असते. काही लोक स्वार्थासाठी समाजनीतीचा तिरस्कार करून अनीतीचा अवलंब करतात. अशा लोकांना समाजच योग्य तो शिक्षा करते परंतु गिरिधरच्या बाबतीत अनीतीचे कारण समाजातच दिसून येते इनामदाराच्या अधिकाऱ्याने सेटी स्वीकारणे चूक म्हणता येणार नाही. सेटी स्वीकारल्या कारणाने प्रत्युपकार करावाच लागतो गिरिधरने कोणालाही नोकरी देते वेळी लांच किंवा भेट दिलीच पाहिजे असा नियम ठरला नव्हता त्याला सेटी देणारे समजून ठसवून देत आले, हे स्पष्टच दिसते आहे तो स्वतः फार चांगला होता. इतरांना मदत करीत होता कधी त्यात इतरांना पिकून काढलं असे झाले नाही, त्याला स्वतःसाठी जमीन विकत घेता आली असती परंतु तसे न करता त्याने आपल्या बायकोच दगिन गहाण ठेवायला आपल्या मेहुण्याला वेळून जमीन विकत घ्यायला सांगितले. आपल्या

घरातले सामान त्याने गरजू लोकांना लग्नासाठी म्हणून दिले. तो स्वतः स्वार्थी नव्हता किंवा शिक्षा करण्यायोग्यही नव्हता असा इनामदारासुद्धा अदिवेकी म्हणता येणार नाही गिरिधर त्याचा इतका विश्वासपात्र होता. तरी त्याच्या विद्वत्ता फिर्दा आल्यावर तिकडं दुर्लक्ष न करता त्याने त्याची दोन वेळा परीक्षा करून पाहिली गिरिधरची संपन्नता बाहेर पडली असती तरी त्याला शिक्षा करायला आवश्यक इतके प्रमाण दाखवून शेषगिरी कदाचित हा आरोप सिद्ध करू शकला नसता की गिरिधर लांच घेतल्याशिवाय कोणाला नोकरी देत नाही तशी संवय गिरिधरला असती तर त्याने शेषगिरीला सरळ सरळ तो काय घ्यायला तयार आहे हे विश्कारले असते या सनावरून इनामदारांचा गिरिधरवर जो विश्वास होता, तो योग्यच होता "

अशा तऱ्हेने राज्याचे नौन भय हाताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला व झाडांला जाऊन लोवकळू लागला. (कल्पित)

गणेशोत्सव चरित्रांश अशी होती. जीव जात असला तरी एक पैसा खर्च करायचा तो तयार नसे. अशा गृहस्थाना एकदा स्वप्न पडले. 'शहर खर्च दान कर हजार रुपये मिळतील.' ती त्याला देववाणी वाटली. गणेशोत्सवा त्या स्वप्नावर विश्वास बसला व त्याने शहर खर्च परोक्षाने वाटले. दुसऱ्याच दिवशी त्याच्या कोणी दूरच्या नातेवाइकाचे मरण असले. गणेशोत्सवा एक हजार रुपयांची श्राद्ध दिली. स्वप्न खरे ठरले.

आणखी काही दिवसांनी गणेशोत्सवा पुन्हा स्वप्न पडले. 'हजार रुपयांचे दान कर, तुला दहा हजार मिळतील.' ती देववाणी मानून गणेशोत्सवा या खेपेस एक हजार खर्च करून मोठ्या प्रमाणावर दानधर्म केला. त्याच दिवशी गणेशोत्सवा कोणी आप्त मरण पावला. त्याच्या इस्तेमालीला दहा हजारानी इस्तेमाल गणेशोत्सवा मिळाली. स्वप्न खरे ठरले.

आणखी काही दिवसांनी आणखी एक स्वप्न गणेशोत्सवा याचकोल पडले. 'दहा हजार रुपयांचे दान कर, एक लाख रुपये मिळतील.'

तिने गणेशोत्सवा ती गोष्ट कल्पितली. स्वप्नावर त्या गोष्टीवर गणेशोत्सवा चांगला विश्वास नसला होता. त्याने दहा हजार रुपये खर्च करून स्वप्न गावकऱ्यांना मोठी मेजवानी दिली.

त्याच्या दुसऱ्याच दिवशी गणेशोत्सव आकस्मिकपणे मरण पावला. त्याने जसजसा मृत्युपत्रात एक लाखची इस्तेमाल द्यायकोच्या मावी सिद्धन ठेवली होती.

या खेपेसही स्वप्न खरे ठरले !

गुंडप्पाचा गरीबपण

फार पूर्वी जत संस्थानाच्या दरबारात गुंडप्पा नावाचा एक पहेलवान होता. त्याचा आहार वांचलहा जणांना पुरेल एवढा होता. त्याचे पिढेदार अग पाहूनच त्याच्याशी खटामस्करी करायलासुद्धा कोणी धजत नसे. कुस्तीत त्याला कोणी जिंकल्याचे पचकवेशीत कोणी एकल नव्हते. त्याच्याशी कुस्ती खेळायची ज्याने कोणी हिनत दाखविली त्याला महिना पंधरा दिवस अंधारणच धरावे लागे.

म्हणून गुंडप्पाला गर्व चढला होता. त्याला कोणाची समशीती किंवा क्षोरा-मोठ्यांचा आदर करणे हे माहीतच नव्हते. तो कोठे खरेदीसाठी जाई तर दुकानांतला जो माल त्याला हवा असेल तो स्वतःच्या हाताने उचलून नेई.

एकदा बाजारात एक बाई सोसवी विकायला बसली होती. गुंडप्पाने तिच्या

टोपलीत हात घातला आणि दहाबारा मोसवी काढून घेऊन टोपली लायने लडविली. रस्ताभर मोसवी पसरली. म्हातारी संतापून म्हणाली- 'आपला प्रसाय या म्हातारीवर तु दाखवितो आहेस, तुझी हिमत असेल तर आमच्या गावच्या दगडवर दाखवून पहा एकदा.'

'म्हातारे, तुझ्या गावाचे नाव काय ग ?' गुंडप्पाने विचारले.

'बाळेहल्ली !' म्हातारी म्हणाली.

वाकचितो बाका प्रताप, म्हातारे ! लक्षा सध्याकाळपर्यंत मी त्या दगडपाचे प्रतच आणून ठाकतो या बाजारात म्हणत गुंडप्पा निघून गेला.

परंतु त्या दगडूला घेऊन त्याला घर करीपर्यंत गुंडप्पाला काही मुचत नव्हते. तो रगेब चौडाच्या गादीत बसून बाळ-हल्लीला निघाला. गाडी त्या गावी पोचे

पोरेतो सध्याकाळ झाली. माडीतून उतरल्याबरोबर त्यांना ज्या ज्या गावकऱ्याने पाहिले तो कोणी भूत तरे नाही बशी प्रास्ती वेळून वृक्षाने निघून गेला. शुद्धपा मिशा पिळवटीत पुढे निघाला

त्याला पाहून जे दूर पळून गेले होते त्यांच्यापैकी कोणाला त्याने हाक मारून बोलाविले तर तो आणखी दूर पळून गेला. नंतर त्याला एक म्हातारा दिसली त्याने विचारले—“काय रे ए म्हातार्या, का गावात कोणी दगडू बनगर आहे म्हणे? तो कोडे राहता तोला माहीत आहे का?”

“माहीत नसायला काय झालं, बाबा! गावाबाहेरच्या मैदानात तो मेंढर चरा

यला

म्हणाला

जर, पण मी कोण हे तू ओळखलेस का?” शुद्धपाने विचारले

“तू कोणी असलास म्हणून मला काय करायला आहे रे, बाबा? तू माझ्यासारखाच एक माणूस तर आहेस! बरा पिळवार अब दिसवें आहे माझ उभारजय झालं म्हणून हजकुळा झालो आहे!” म्हातारा म्हणाला

शुद्धपाने माडी तेथेच सोडली आणि गावाबाहेरच्या कुरणाच्या दिशेने निघाला, तो मैदानात पोचला तेव्हा त्याला तेथे एक माणूस चिचेच्या डाहाळ्या तोंडून मेंढरांना खावला टाकीत असलेला दिसला.

शुद्धपाने त्याला तिरप्या नजरने पहात विचारले—“तूच का रे दगडू?”

त्याने त्याच्याकडे एकदांच पाहिले व शुद्धपाच असावा हे ओळखून स्वतःची ओळख इतक्या सहजी न देण्याचे ठरवून दगडू म्हणाला—“नाही ही भाऊ! तुम्ही दरबारातले पहिलवान साहेब नाही का? माझ्या दावाजवळ आपले काय काम आहे?”

“त्याला आपल्या शक्तीची कार बनेड आहे, म्हणे एक दोन हात त्याच्याशी झाले तर पहावे, म्हणजे!” शुद्धपा म्हणाला आणि दगड फांदी ओढीत होता तो वळून

आवाज करीत खाली कोसळली.

दगडू आश्चर्य करीत पहात म्हणाला—
“तुमच्या बरोबर त्याची काय तुलना?
तुमच्या पायाच्या नलाची तरी तो बरोबरी करू शकेल का?”

“पहिल्याने तो आहे काटे, सार!”
श्रीदयाना कडक स्वरात शुद्धपा म्हणाला.

जेजुरच्या गावी गेला आहे रात्री परतले तुम्हाला तोंपयंत माझ्याकडेच रहावे लागेल! मी ही वेडरें परसांस पोंचून येतो “
दगडू म्हणाला दगडू शुद्धपाला आपल्या घरी घेऊन गेला व मोठ्याने हाक मारून म्हणाला—“आपल्याकडे आज एक पाहुणा आला आहे बरं का!”

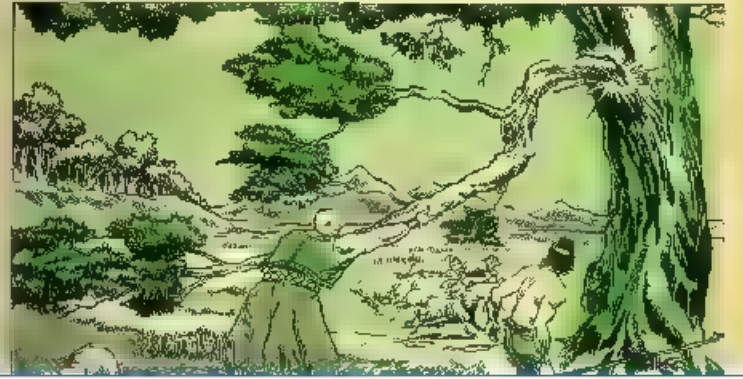
“चल रे, तुम्ही कण्टेरी माझ्या कोठल्या कोपरात जाणार?” शुद्धपा म्हणाला

“हे पहा ही, ही मेंढरे आपली माहीत, आतांच वसावं कापायला म्हणून गैर न मानून या गरिबाचं आतिथ्य स्वीकारण्याची कृपा करा.” दगडू म्हणाला

आणखी एका तासाभरात दोघे जेवायला बसले दगडूच्या आईने दोन मोठ्या पत्रा-

वल्लीवर दोघांना जेवायला घाडले शुद्धपाने पहिलाच घास तोंडात घातला आणि म्हणाला—“हे काय हे, हा भास आहे का, की अडे उकडले आहेत?”

“वाढ नसलेल्या म्हाताऱ्यांसाठी अऊ भात शिजवावा लागतो. दगडूगोटे शाऊन पचविणाऱ्या आपल्या सारख्या तहणांना

कशासाठी?" या शब्दात दगडूने म्हटल्या-
वर गुंडप्पा थोडा लाजल्यासारखा झाला
मऊ मऊ मांस खाणाऱ्या गुंडप्पाला अर्धवट
शिजलेला फडफडोत भात घशाखाली उतरत
नाहीसा झाला म्हणून प्रत्येक वासावरीवर
पाणी पिऊन त्याला भात कसा तरी
सपवावा लागला. सारल्ला नाही तर मान
खाली होईल, असे वाटले त्याला

गुंडप्पाची ती केविलबाणी दशा दगडूला
चांगली कळत होती. म्हणून तो मनातल्या
मनान हसत होता आणि वाईला मोठ्याने
हाक मारून म्हणाला- "आई तेल आणि ग,
घोड!"

"बाबलो, बाबा!" गुंडप्पा मनात
म्हणाला

परंतु दगडूची आई धेऊन आली ते तेल
नव्हते, तीळ होते.

"अहो पाहता काय, तेल प्या!" असे
म्हणत दगडूने आपल्या उजव्या हातावर
मूठवर तीळ घेतले व मुठीत दाबून त्याचे
तेल बातावर पिळलं

माहीतच नव्हते परंतु त्याला वाटलं दगडू
कस शकला तर आपणाला ते तर आणखी
जास्त सहजी करता येईल, त्याने मुद्या
मूठवर तीळ घेतले व पिळण्याचा प्रयत्न करू
लागला परंतु त्याचे हात मात्र हुसू लागले
आणि तेलाचा एकही घेंब गळला नाही

"तेल आलं नाही का हो?" असे
म्हणत दगडूने आपल्या डाव्या हाताने
गुंडप्पाचा हात तिलासह जोराने दाबला
त्या सरशी गुंडप्पाच्या हातातून तेला
चरोबर गरम गरम स्वंतमुद्धा थोडे गळले
गुंडप्पाला जीव जातो की काय वाटलं
परंतु हात दुखतो आहे, म्हटले तर कमीपणा
होता. म्हणून स्वतःचा कस तरी सभाळून
रडक्या आवाजाऐवजी सामान्य आवाजात
म्हणाला- "पुरे!

दगडूने गुंडप्पाचा हात सोडला व बेंबू
लागला

"आलोच तु अस सांगून गुंडप्पा
काळोखात कोठे गेला तो परतळाच नाही

उत्तमाची कथा

उत्तमानाद नावाच्या राजाला त्याची राणी
सुखी हिच्या पोटी उत्तम नावाचा
मुलगा झाला हा धुपाचा सावनमाळ.
पुढे उत्तमच राजा झाला

त्याचा विवाह वडूला नावाच्या राज-
कन्याशी झाला तिने पतीची कधीच पकी
केली नाही, ती त्याचा पदोपदी अपमानच
करी. म्हणून उत्तमाने क्षिपाधाना तिला
अंगसात टाकून घायला आणून केले

जंगलाने पालपोतक नावाचा एक नाग
फिरत होता त्याची नजर बहूलेवर पडली
व तो तिला धेऊन आपल्या घरी नेला.
त्या नागाला नंदा नावाची एक मुलगी होती.
तिने, ही आपल्या आईला ही कोण सधत
आली, अशा विचार करून बहूलेला एका
मुष्ट्याने लपवून ठेवले

काही काळ लोटला सुशर्मा नावाचा
एक ब्राह्मण उत्तमाच्या दरबारात आला

व म्हणाला- "माझ्या बायकोला कोणीतरी
पळवून नेत आहे, तू तिला शोधून
आणून दे"

"तुम्ही नाचको कशी आहे, तिचे रूप
वर्णन तर कर" उत्तमाने विचारले.

"ती काळी, मिठ्ठी, म्हातारी व दिवा-
यला कुरूपच आहे." ब्राह्मण म्हणाला

"अशा बाईसाठी तू एवढी फिकोर
करण्याचे कारणच काय? तू दुसऱ्या एखाद्या
सुंदर बाईशी अग्न कडून मोकळा हो!"
उत्तम त्या ब्राह्मणाला म्हणाला

ब्राह्मण उत्तरला- "बायको कशी का
असेना तिच्या संरक्षणाची जबाबदारी
पतीवर असते!"

सुशर्माच्या बायकोच्या शोधार्थ उत्तम
रमाष्ट बघून निघाला. जंगलात फिरत
फिरत तो त्रिकालज नावाच्या एका मुनीच्या
आश्रमात आला. त्रिकालज मुनींनी आपल्या

शिष्याला राजाचे आतिथ्य करण्यासाठी अर्घ्य नगैरे आणायला हांगितलं

परंतु शिष्य जागचा हाळला नाही व म्हणाला—“अर्घ्य आणायचा की नाही विचार करून सांगण्याची कृपा करावी”

पत्नीशिवाय पुढ्याला अर्घ्य आदी देऊन आतिथ्य करण्याची गरज नसते हे आठवून मुनीन राजाला गेण्याचे कारण विचारक राजाने सुशर्माच्या बायकाच्या शोधार्थ हिडत असल्याचे सांगून अर्घ्य आदी देऊन त्याचा सत्कार न करण्याचे कारण विचारलं

मुनी म्हणाले—“पत्नी विरहित पतीचा अर्घ्याची देऊन सत्कार करावयाचा नसतो! सुशर्माची बायको, बलाक नावाचा राक्षस पळवून घेऊन गेला आहे”

उत्तम बलाक राक्षसाच्या शोधार्थ गेला त्याचा शोध लागल्यावर तो सुशर्माच्या बायकोला भेटला ती म्हणाली—“हा राक्षस मला बंडून घाला खरा, परंतु मला लाभ्यासाठी नाही, की माझ्याशी विवाह करून घेण्यासाठीही नाही”

तेव्हा उत्तमने राक्षसाला विचारलं

“जा गृहिणीला तू कां पळवून आणलसं ?”
राक्षस उत्तमचा यथोचित स्वागत सत्कार करून म्हणाला—“हिचा पती राक्षसांचा संहार करण्यासाठी बळं करीत होता. पत्नीशिवाय त्याला यज्ञ करता येऊ नये म्हणून.”

हो तिला परत पाठवायला तयार झाला उत्तमने सुशर्माच्या बायकोला त्रिकालस मुनीकडे पोचवून विचारलं—“मुनिवर्य, माझी बायको कोठे आहे ?”

“तुझ्या बायकोला पारुषोत्त नावाचा नाग पळवून भेऊन गेला आहे. त्या नागाच्या मुलीने तुझ्या बायकोला सुरक्षित जागी ठेवले आहे” मुनी म्हणाले.

उत्तमाने बलाक राक्षसाला पाठवून आपल्या बायकोला आणविले.

त्यानंतर बहुला आपल्या पत्नीच्या आज्ञेत राहून तसाच काळ लागली शिष्या पोटी उत्तम नावाचा मुलगा जन्मला. तोच उत्तम नावाचा मनु.

देवरात

शंकराच नावाचा राजा कोशल देशावर राज्य करीत असता एकदा भयंकर दुष्काळ पडला. नद्या व विहिरी कोरड्या झाल्या पिक निघालीच नाहीत.

आत्मवैय यत्त केत्यात पाऊत पडेन व दुष्काळ जाऊन सुकाळ येईल असे धर्त्यानी व पुरोहितांनी राजाला सुचविले. ती यज्ञ कर जाणक राहून करावक जागत असे

या यज्ञासाठी सर्व सुधर्मांजणे असलेला धोडा बाणून त्याला स्वच्छ घुवावे लक्ष्मणे नंतर त्याला सर्व धाम्यमंन/ पालून बली द्यायला विद्व करण्यात आले

अदारीय राजा हनुपड बांधा व्हावे
पावाठी धड करीत जावे. असे वादून
देवांनी यशस्वी विघ्न आपल्याच्या
वेतूने यशस्वी बांधा घडवून नेला.

मोठे लहाने असलेला कलीपसुसारी
बाह्यापत्तन मुलगा भिळविणे सोपे
नाही का? मोठे करीत असता हविक
सगळ्या बाह्यापत्तना हीन मुलगे
असल्याचे कळल्यावरून राजा त्यांच्या-
कडे गेला

वसावा बांधा कडूनच आपल्याने कळल्या
बर राजा व पुरोहित फार काळजीम
पडले त्यांनी बांधाचा जूप सोध
केला राजाचे सैन्य जंगल, पर्वत व
नदीनाले हुडकून परतले. बांधा
बांधला नाही.

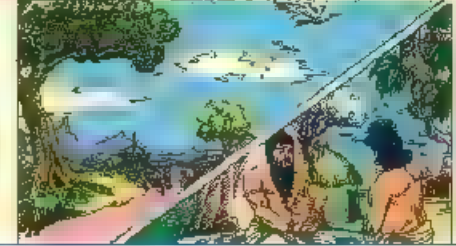

हविक कोणत्याही परिस्थितीत आपल्या
घोरत्या मुलांना द्यायला तयार बांधा
नाही मुलांच्या आईने सर्वात धाकट्या
मुलांना बांधवे नाकारले. यशस्वी
शुनश्मेप स्वतःच बांधवणु व्हायला
पुढे गेला

बांधा बांधला आपल्यामुळे चितावरूनच
बसलेल्या राजांना पुरोहित म्हणाले-
“असा परिस्थितीत बांधाबांधणी
एखाद्या बाह्यापत्तन मुलांच्या नदी
वेणे हा एकच मार्ग आहे.”

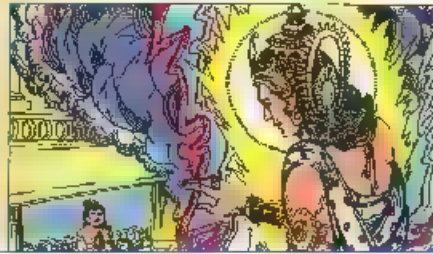
राज्य बांधणे शुनश्मेपला वेळ
आपल्या बरी विद्याला त्यांना वाटेत
विश्वामित्र म्हणून बांधवण लागला
विश्वामित्रांना शुनश्मेपाकटून तो बरी
व्यायला जात असल्याचे कळते त्यांना
शुनश्मेपाची कोव आली

चिन्तामित्रांनी मृत्योपला एक बस शिकविला तो यंत्र म्हणून तर संकट टळेल, असेही त्यांनी सांगितले राजाले कुसुमोपला घरी बाबून बली देण्यासाठी तयार केले

मुनक्षोपले त्याला बली देण्यासाठी गेल अखंड चिन्तामित्रांनी शिकविलेला यंत्र म्हणून सर्व जगज्जा जाली वगळण्याची मूर्तीसारखे उभे राहिले

मकसमावर मविमुनेगातून हंस घडत झाला व त्याने अचरीषाचा वडा फड विले आणि मृत्योपला सांगविले देवांनी त्याचे रक्षण केले म्हणून मृत्योपला देवरात गेले मान लाभले.

देवयानी

ऋषीमुनींच्या उपरचर्येत विष्णूने आपल्यासाठी इंद्राने अनेक प्रयत्न घेऊन घेतले होते त्यांत काही यशस्वी झाले व काही अपयशस्वी झाले.

शुक्राचार्य तपश्चर्या करीत असतां विष्णूने आपल्याच्या हेतूने इंद्राने आपली मुलगी जयंती हिलाच पाठविले. परंतु ती विष्णूला आपणू शकली नाही त्याची तपश्चर्या यशस्वी झाली व ब्रह्मदेवाने दर्शन देऊन त्याला अनेक वर दिले. त्याचबरोबर जयंती झाली होती ते कामही व्यर्थ गेले नाही. तिने शुक्राचार्याची विवाह करून संसार केला आणि तिचा शुक्राचार्यापासून देवयानी नावाची मुलगी झाली.

देवादानवाचे युद्ध झाले तेव्हा शुक्राचार्याकडून सजीवनी विद्या शिकून घेण्यासाठी बृहस्पतीचा मुलगा कश्यप आला कचानं शुक्राचार्याचे शिष्यत्व ग्रहण केले. देवयानीचे

त्याच्यावर प्रेम बसले. राजासानी कचाना कित्येकदा बघ केला तेव्हा वडिलांकडून देवयानीची त्याला जिवंत करविले. एकदा राजासानीच्या एका चुकीमुळे त्याला सजीवनी विद्यामुद्धा शिकता आली.

त्याचा हेतू पूर्ण होण्यास देवयानीची मदत झाली असूनही गुरुकन्या ही बहिष्काराखी असते असे सांगून कचाने तिच्याशी विवाहबद्धा होण्यास नकार दिला.

शुक्राचार्य वृधपथे नावाच्या राजासानीच्या राजधानीत रहात होता कुसुमोपला शर्मिष्ठा नावाची एक मुलगी होती तिची व देवयानीची फार मैत्री होती.

एकदा शर्मिष्ठा व देवयानी सर्व मैत्रिणी सह एका सरोवरात जलविहार करण्यासाठी गेल्या होत्या. त्यांनी बसले काठावर सोडून ठेवली होती. स्नान करीत असतां सोसाट्याचा वारा सुटला व त्यांची वस्त्रे

एकात एक गुरफटून गेली शमिष्ठा काठावर आली व जे वस्त्र तिच्या हाती आले ते ती नंसाळी ते देवयानीजे होते

नंतर देवयानी स्नान करून बाहेर आली व शमिष्ठेला तिचे बदन लेंबलेले पाहून म्हणाली—“ही ब्राह्मणकुंभा आहे, माझे यदील कुटुंबा बडिकाचे कुळगुरू म्हाशे बरुन नंसाळीस, तुझे बदन मी नंसावे का?” दोघींचे रूप भांडण झाले

शमिष्ठा म्हणाली—‘म्हणजे तू माझ्याहून कोणत्या बाबतीत मोठी झालीस ग? माझ्या बाबांचे तुझं बाबा नोंकरण तर आहेत। तुझं डोळे कवामुळ एवढे कपाळावर पडले आहेत ग?’ असे म्हणत शमिष्ठन देवयानीला एका बिहिरीत उकलले आणि घरी निघून गेली

बिहिरीत पडून देवयानी रडत असता ययाती राजा त्या बाजूने जात होता. त्याने तिचा आवाज ऐकून व तिच्या हात धरून बाहेर काढले. एवढे वेळी मुमिका नावाची बासी देवयानीला सोपत तेजे

आली परंतु ‘शमिष्ठा राहते त्या गावात मी पाऊलही टाकणार नाही,’ असे देवयानीनं तिला सांगून परत पाठविले. ते कळल्यावर घुकाचार्यही वृषपक्षांची राजधानी सोडून आयला हथार झाले

तेम्हा वृषपक्षेने आपल्या मुलीची भूक ओळखून शमिष्ठेला देवयानीची बासी म्हणून सेवेला पाठवून दिले

ययातीने हात धरून उडार केंडा तेच परिणामहून झाले असे सांगून देवयानीने ययातीशीच विवाह करून घेण्याचा इष्ट झाला व त्याच्याशीच विवाह करून घेतला ती सासरी निघाली रया वेळी शमिष्ठेसुद्धा तिची बासी म्हणून बरोबर गेली. ययातीला देवयानीपासून संतती झाली नाही, परंतु शमिष्ठेशी गुप्त संवध असल्याकारणाने त्याला पुत्रसंतती लाभली

ही संष्ट देवयानीला किम्वेक दिवसांनंतर कळली. तिने बडिकांकडे उक्ताव केली आणि गुहाचार्याने त्याला मार्गवद प्रस्थाचा शोध घेता

चोराला पकडणारे चोर

रामपूड नावाच्या गावी दिवसांदवळ्या निमित्तपण पोचा होऊ नापल्या परंतु पोसाव विषयांना चोराने पत्ताच लागेना कारण नापावल्या निमित्तपणाच्या नापाव चोर एकाच वेळी चोरी करीत असल्याचे आढळून आले. चोराला केव्हा व कसे घराबगचे राखाच्या विचारांत कळेल

त्याच घर कारण असे होते की चोऱ्या करणारे दोघे बहुत चोर होते, त्यांची नावे अनुक्रमे रंगा व श्रीमू अशी होती. “दोघेही चोरी करण्यात इतके वस्ताद होते की दोघांना परस्परांची मदत करून चोरी करणे बरे वाटले नाही जतन दोघांना परस्परांची अवघणच वाटे कारण दोघांमध्ये प्रतिस्पर्धा होती

चोराला पकडण आपल्याला शक्य नाही असा विचार करून राजाने, चोराला धरून बंगल्याचा दहा हजार होन इनाम म्हणून दिले जातील, अशी धडकी पिटविली. दोघेही ऐकून रंगा व श्रीमू दोघे दोघे पालतून राखला घटने व परस्परांची अवघ्यानी जाग राखला समितजी झाले दोघेही पकडले गेले इनाम कोणत्याच मिळाले नाही.

वाटभागी

रघुनाथ ज्या गात्री रहात असे त्या गावापासून जिल्ह्याचे ठिकाण बहा येलावर होते. त्याच्या घरी काहीतरी कार्य होते म्हणून श्रीपती नावाचा त्याचा मित्र सायंकाळी पांढऱ्याची गाडी करून रघुनाथ वसे त्या गाडी निघाला.

वाटेत एक दाट जंगल होते त्या जंगलातून काही धिक्सांपूर्वी रघुनाथ जात असतां एका चोपाने लुटले होते. रघुनाथने ती गोष्ट श्रीपतीला सांगितली होती.

रघुनाथला जिल्ह्याच्या गावी काही काम होते ते पुरे करून सायंकाळी लगेच परताने लागले होते. त्याने धोड्याची गाडी भाड्याने ठरविली होती. गाडी त्या वाट जंगलातून जात असतां एका वळणावर वळली तेव्हा एका झाडाची फांदी वाटेत आडवी पडलेली होती. म्हणून गाडी थांबाची लागली होती. एका माडामाणून एक

माणूस तोंडावर बुरसा घातून जाला त्याच्या हातात मुरा होत त्याने दुन्याचे टोक रघुनाथाच्या गळ्यावर ठेवले व दवरवून म्हणाला- 'जवळ असेल ते मुकटघाने काढ!' असे सांगून रघुनाथ जवळ होते म्हणून ते घेतले व गाडीवाणाजवळचे पैसेही घेतले आणि माडाआड पसार झाला होता

"काळोख्या रात्री त्या जंगलातून तूको हो, असे मी किडी सांगितले पण तुम्ही ऐकले नाही आणि पहा, मुलीच्या लग्नासाठी मी पांचशे रुपये जमविले होते, ते सर्व चोर लुबाडून घेऊन गेला" गाडीवान रडू लागला.

रघुनाथाने गावी पोचल्यावर त्या गाडीवानाला पांचशे रुपये देऊन रात्री त्याला आपल्याच घरी ठेवून घेतले. दुसऱ्या दिवशी ती गाडीवान परतला.

एका वर्षापूर्वी अडलेली ती गोष्ट गाडीत बसून जात असतां श्रीपतीला साठविली

दनवयात गाडी जंगलाच्या मधोमध एका वळणावर वळताच वाटेवर झाडाची एक फांदी आडवी पडलेली दिसली गाडी थांबली एका माडामाणून एक माणूस बुरखा तोंडावर घेऊन समोर आला. त्याच्या हातात मुरा होता त्याने लुटा श्रीपतीच्या गळ्यावर ठेवून श्रीपतीजवळ होते म्हणून ते सर्व काढून घेतले व गाडीवाणाजवळ होते तेही लुबाडले व परत जात असतां म्हणाला- 'दुन्याजवळ ते गांठोडे कसले आहे रे?'

साखरभात आहे, मुलांना खाऊ म्हणून नेतो आहे' श्रीपती म्हणाला

"मला भूक लागली आहे. साखरभात मुलांसाठी आवडतोय!" असे सांगून ते गांठोडेसुद्धा घेऊन पळाला

चोर निघून गेल्यावर गाडीवान म्हणाला- "मी मुलीच्या लग्नासाठी जमविलेले पांचशे रुपये चोराने लहून नेले की हो!" असे म्हणत रडू लागला

रघुनाथला जाला तोच अनुभव हुबहुच श्रीपतीला झाला. गाडीवानसुद्धा चोराचा साथीदार आहे तर!

गाडीवानाने वाटेवरची फांदी बाजूला साकून गाडी पुढे चालवू लागला तेव्हा श्रीपती म्हणाला- 'थोडा थांब'

"आतां थांबा कशाळा? आणखी एखादा चोर येणार नाही कशावरून?" गाडीवानाने विचारले

"येऊ हे आपल्याजवळ चोरून न्यायला उरलेच काय आहे? परंतु तुझे व माझ पैसे कोठे जात नाहीत बघ! ते पैसे परत आपल्याकडे चालून येतील म्हणून तर थांब म्हटल!" श्रीपती म्हणाला

"हे कस शक्य होईल हो?" गाडीवानाने विचारले

श्रीपती खरखडां हुसून म्हणाला- माझ्या मित्राच्या घरी पुष्कळ उंदीर आहेत, म्हणे! त्यांच्यासाठी माझ्या मित्राचे चांगले जालिये शोध आणायला सांगितले होते. ते त्या साखरभातात आहे. बोर ती साखरभात खाऊन मरणार आपण जाऊन आपले पैसे घेऊन येऊ या.

ते ऐकून गाडीवालाचा चेहरा गोरागोरा झाला व मोठ्याने ओरडला - "अरे रंग, तो साखरभाव खाल मकीस रे!" आणि गाडीतून खाली उडी मारून आला.

श्रीपतीने चटविशी उठून त्याची खंडी पकडली व हरडाबून विचारले- बोरा, कुन्ना! या वाटमागीत तुम्हा वंटासुद्धा आहे का रे?"

"माझी अककल ठिकाणावर नव्हती माझा मुलगा साखरभात खाऊन कबानित मरेल हो!" गाडीवाला म्हणाला. शोध शोधाऱ्या एका झोपडें होतं, तेथे आले. गाडीवानाने धाईधाईने दार ठकलळ आणि आत गेला त्याच्या शाडीमागून श्रीपतीसुद्धा आत गेला.

आत गाडीवालाच्या मुलाने हावरट-पणाने अर्ध्याहुन अधिक साखरभात फस्त केला होता. त्याच्यात उंदराचे विष घातले आहे रे! तु खाल्लास भात?" गाडीवानाने मुलाला रडक्या आवाजात विचारले.

सर्व वृत्त कळल्यावर रंगाला वामसुरळा व बेरी आल्यासारखे व पोटात कबळून आल्यासारखे वाटू लागले.

तिथं गाडीत बसून रुग्णाध्याच्या घरी आले श्रीपतीने त्या दोघां बापलंकांना बाहेरच्या खोलीत बसविले व म्हणाला- "येथेच बसून रहा, मी येद्याला बोलावून आणतो." असे सांगून घरात गेला व रघुपतीला घडलंली गोष्ट सांगितली.

बैचाची वाट पहात बसलल्या बापलंकांना पोलीस शिपाई येऊन भेटले व बोवाणा मुखन्या बाबून फक्त गेले, नात असतां श्रीपती त्यांना म्हणाला- "साखरभातात फसलेच विष नव्हते बरे का परंतु तुमचा आजार बरा व्हायला हेच वैद्यवृत्ता चांगलं!

परीक्षा

रुत्ताकर जव्हेच्याने आपला सर्व व्यापार कोषत्यांतरी मुतावर टाकण्याने ठरवून कोणाची दुष्टी व्यापारात घालते याची पारख घेण्यासाठी दोघांमुलांना एकेक नकली हिरा बरा वसण्याने सांगून दिला आणि विवून घावला आगितले.

घोरला मुलगा घरी येऊन बापाला म्हणाला- "बाबा, तुम्हाला कोणीतरी फसविलेले दिसते आहे तो नकली धाहे, म्हणे! वहा रुपयेमुढा मिळाले नाहीत!"

वाकटा मुलगा म्हणाला- "बाबा ती नकली हिरा हेता. तरी मी तो उधम प्रतीचा असल्याची खात्री करून देऊन धंभर रुपयांना विकवा.

"तुम्ही विकलेत ते खरे हिरा होतं मी हे नकली हिरा देतो आहे! हे विवून पैसे घेऊन वा" असे सांगून रत्ताकर गेटेने बोघां मुलांना प्रत्येकी एकेक बरा हिरा दिना.

घोरला परत येऊन म्हणाला- "बाबा तुम्ही पूर्वी विलेला बरा हिरा घंऊन आतां बरे नकली हिरा दिलात हा त्याच्याबद्दल देऊन नुकसान भरपाई करून घेतली," असे बोवून नकली हिरा काढून दिला.

वाकटा परत येऊन म्हणाला- "तुम्ही आतां दिसात तांघ बरा होता तो मी दहा हजाराला विकून पूर्वीचा नकली हिरा कधी उपभोगी पडेल, असा विचार करून दहा रुपयांना खरेदी करून परत घेऊन आला." जव्हेच्याने दुसऱ्या मुलावर दुकानाची जबाबदारी टाकली.

पंतोजींचे शिष्य

गोविंद नावाचा एक तरुण मुलगा एक पंतोजींच्या घरी घरकाम करीत असे त्याच्या मनात विद्याभ्यास करायला अशी फार इच्छा होती. म्हणून तो सामान्यपणे आपले काम विसरून पंतोजी आपल्या शिष्यांना शिकवीत ते एकट उभा राही. एकदा तो संवयीप्रमाणे पंतोजी शिष्यांना काही शिकवीत होते ते एकट त्याला करायची होती ती कामे करायला विसरला ते पाहून पंतोजीची बायको त्याला घरेच काही बोलली

“हातातले काम सोडून ठोभ्यासारखा काम ऐकत उभा आहेस रे?” पंतोजींनी त्याला विचारले

“मलातुझा शिकायची इच्छा आहे!” गोविंद म्हणाला

“तुम्ही इच्छा जागलीच आहे, परंतु त्यासाठी लागणारी योग्यता तुम्हाला आहे

का? मी या वेळी काय शिकवीत होते, प्रथम सांग कर. तू सांगू शकलास तर मी तुला आपला शिष्य करून घेईन” पंतोजी त्याला म्हणाले.

पंतोजी तसे म्हणाले त्याला कारण होते. त्या दिवशी ते शिकवीत होते तो विषय फार गहन होता त्याच्या शिष्यांपैकी एकालाही तो कळला नव्हता. तेव्हा गोविंदला तो कळणे मुळीच शक्य नाही असे साहजिकच पंतोजींना वाटत होते

परंतु गोविंदला तो बडा चांगला कळला होता. एक शब्दही न चुकता त्याने तो म्हणून दाखविला.

पंतोजींनी गोविंदच्या अद्भुतशक्तीबद्दल त्याला सावाशकी देऊन त्याला आपला शिष्य करून घेतले. लोकरच गोविंद पंतोजींच्या सर्व शिष्यांत सर्वोच्च ठरला.

शिष्यांनी गोविंदला हुवा वाटू लागला व त्यांनी पुरुषीकवळ तो बोलूनही दाखविला.

पंतोजी म्हणाले - ‘मी काय करणार, त्याच्या डोक्यावर सरस्वतीचा वरदहस्त आहे! कदाचित तो काही दिवसांनी मलाही माग टाकील की काय असे वाटते आहे!’

विद्याभ्यास करीत असता गोविंद कविताही करू लागला त्याची प्रसिद्धी वाढत गेली. मोठमोठे लोक त्याला आपल्या घरी बोलावून त्याचे काव्यवाचन ठेवू लागले व त्याचा उत्कर्ष करू लागले

ते पाहून पंतोजींच्या शिष्यांच्या मनात जळफळाट होऊ लागला.

गोविंद कवित्व करून थांबला नाही.

त्याने एक नाट्यसालंख्यां सालंकाळा एक नाटक लिहून दिले. ते रंगभूमीवर आल्यावर प्रेक्षकांनी “अत्यद्भुत!” या शब्दात त्याची बाखाणणी केली तेव्हापासून गोविंदना संस्कृत भाषेत अनेक नाटके लिहिली त्यामुळे त्याला पुष्कळ कीर्ती व पैसाही लाभला

तात्पर्य हे की पुरुष नाव वजरावर करणारा गोविंद हाच एक शिष्य नावा रूपास आला, इतर शिष्य निरुपयोगीच ठरले

सर्व शिष्यांनी ऐक्य करून असे ठरविले की काळ परकांपर्वत शुद्धीच्या घरी घर-गडबाचे काम करणाऱ्याची मान खाली

म्हाको आसाठी काय पाटेल ते वाराचे लागले तरी करावयाचे आपल्याला कविता करता येत नाही सौ म्हाकवी होऊन बसला आहे. तेव्हा परंपरांतून महाकवींना बोलावून त्यांचा सत्कार करावयाचा म्हणजे गोविंदचा गर्व उतरेल

असा विचार करून काही शिष्य आंध्र प्रांतात आले त्या काळात आंध्र प्रांतात नाटकांना फार महत्त्व होते तेथील प्रजेला आवडणारी काही नाटके तर फारच लोकप्रिय होती अशा नाटककर्त्यांमध्ये सर्वांत प्रसिद्ध भद्रकवी नावाचा एक नाटककार होता

पंतोजीचे शिष्य भद्रकवीला भेटले व म्हणाले—“आपल्या नाटकांना आंध्र प्रांतातील प्रजेकडून फार मोठा मान मिळाला आहे. आम्ही स्वतः आपली काही नाटके पाहिली आम्हांला ती फार आवडली आपण त्यांचे भाषांतर संस्कृत भाषेत करून दिलेत तर आम्ही त्यांचे प्रयोग आपल्या प्रांतांतील रंगभूमीवर करावे म्हणतो.

आपल्याला आमच्या प्रांतातही कविता लाभेल

भद्रकवीने त्यांचे आभार मानले व म्हणाला—“माझे सर्व नाटके मूळ संस्कृत-मध्येच आहेत मी त्यांचे तेलुगू भाषेत भाषांतर केले आहे!

“संस्कृत भाषेत त्या नाटकांची रचना करणारे घोर नाटककार कोण हो?” पंतोजीच्या शिष्यांनी विचारले

“तो नाटककार ‘उज्जैन ग्रेचे राहती त्याचे नांव गोविंद कवी असे आहे” भद्र कवी म्हणाला

पंतोजीच्या शिष्यांच्या डोक्यावर घड-कार पावी फडल्यासारखे झाले. इतर प्रांतांचे लोक गोविंद कवीच्या नाटकांचे भाषांतर आपापल्या भाषांत करून त्याबद्दल अभिमान मानीत असता आपण मात्र ती नाटके सोडून इतर देशात जांगल्या नाटकांच्या शोधास हिंडतो आहो. स्वतःची चूक लक्षात आल्यावर ते निमृटपण स्वदेशी परतले

पापमुक्ती

एका गावी बगडू नांवाचा जोपला त्याने फार माये केली असल्यासारखे वाटले व त्या पापातून मुक्तीचा मार्ग काय या गोष्टीचा तो विचार करू लागला, त्याच सुमारास त्याच्या गावात एक जवान संन्यासी आला त्याची प्रवचने ऐकायला येणाऱ्या नावक्यांना तो म्हणाला—“भक्तजन हो! लोक जारी शिक्षा वशाही का करतात? त्यांना ह्या असलेल्या पक्षू मिळाल्या वासाठी त्या पापातून मुक्ती मिळण्याचा एकच मार्ग आहे तो म्हणजे बोद्धेन आपलेल्या वस्तूतऱ्या अर्धा भाग धर्मकार्यासाठी दान करणे अशी पापमुक्ती व्हावी यासाठी ही दानपेटी येथे ठेवली आहे. तुम्ही जबाबी मुक्तीगिरी करून जे काही मिळविले असेच त्याहवा अर्धा वाटा या दानपेटीत टाका आणि पापमुक्त व्हा!”

विरधेश्वरी पापमुक्ती व्हावी यासाठी त्यांनी अन्यायाने मिळविलेल्या मिळकतीसह अर्धावाटा दानपेटीत टाकला

बुसऱ्या दिवशी जवान संन्यासीच्या शिष्यांनी दानपेटी उघडून पाहिली तर त्यात एक चिट्ठी होती, त्या चिट्ठीतला भजकूर मना,

“स्वामाजी मी आपल्या दानपेटीतले धन मना दुवे होते तेवढे घालून त्यातले अर्ध पुन्हा दानपेटीत टाकले ते दानधर्मासाठी खर्च करून सत्ता पापमुक्त करा!”

—ईगडू

कर्ज फेडणारे कर्ज

लखुजी हा गावातला सर्वात मोठा खेतकरी होता. आपल्या मुलीच्या लग्नाकरिता त्याने सोनूशेट नावाच्या एका प्रसिद्ध जव्हे-न्याकडून पन्नास हजार रुपयांचे दागिने विकत घेतले व त्यासाठी चाळीस हजार रुपये देऊन दहा हजार सबडीन देण्याचे वचन दिले.

सोनूशेट लखुजीला चांगला ओळखत होता. म्हणून त्याने लखुजीला हवे होते ते दागिने केवळ टोकल, परंतु लखुजीकडून दहा हजार रुपये घेणं आहे, हे आठवणीसाठी सोनूशेटने कोठे लिहून मात्र ठेवले नाही. व्यापारात त्याला फार मोठे नुकसान झालं आणि लखुजीकडून दहा हजार येणं असल्याची गोष्ट तो पार विसरून गेला.

लखुजी मात्र ती गोष्ट विसरला नव्हता परंतु नशिबानेच पाठ फिरविल्यामुळे इच्छा असूनही त्याला ते कर्ज फेडता आले नाही.

त्याच्यावर निरनिराळी आर्थिक यकटे ओढाविली. त्याच बरोबर त्याची प्रकृती बिघडत गेली आणि त्याने अथरुण धरले. रावटच्या अटकेला त्याने आपला मुलगा मुरली याला जवळ बोलविले व म्हणाला—
“बाबा रे तुम्हा अवकाऱ्या लग्नाच्या वेळी सोनूशेटाकडून मी दागिने करविले होते आणि त्यांच्या किमतीपैकी दहा हजारानी रक्कम बघाय देणं राहिले आहे. ते फेडणं मला आजपर्यंत शक्य झाले नाही. हे ते कर्ज तुला जमेल तेव्हा फंडलस तरच भाड्या आल्याला शांती लाभेल, तर तू तेच कर्ज फेडण्याचे वचन दे.”

मुरलीने कर्ज फेडण्याचे आपण घेऊन वचन दिल्यावर लखुजीनं डोळे मिटले.

मुरलीला नव्यान सर्व कामे शिकून रातकोची कामे करावी लागली. तो मूक म्हणून विसरून रात्रंदिवस काम करू लागला.

जमेल तेव्हा जमेल तेव्हा दहा हजार रुपयांची रक्कम जमविली.

काय वाटलं ते होईना बापाचे कर्ज फेडण्यापुरती रक्कम जमा झाल्याबद्दल त्याच्या मनाला बरे वाटलं व तो सोनूशेट जव्हेन्याचे घर क्षीघ्रत निघाला. त्या घरात एक तरुण युवक त्याला भेटला. त्याने मुरलीला विचारले—
“कोण वाहिजे आपल्याला?”

‘सोनूशेट वाहेत का?’ मुरलीने त्या तरुणाला विचारले.

तो तरुण म्हणाला—
“सोनूशेट वारल्याला बरेच दिवस झाले हो मरते वेळी त्यांनी आपल्या मुलाला त्यांच्या डोक्यावर मोठं कर्ज असल्याचे सांगितले होते.”

‘त्यांची मुले कोठे आहेत हो?’

मुरलीने त्या तरुणाला विचारले.

‘बापाचे कर्ज कसे फेडायचे या भीतीने त्याच्या मुलगा कोठेतरी पळून गेला. तो फरारी आहे.” तो तरुण म्हणाला.

ते ऐकून मुरलीला जास्तच आश्चर्य वाटले. त्याने विचारले—
‘एण काय हो, ते एवढं मोठे जव्हेरी होते आणि त्याच्या डोक्यावर कर्जाचे एवढे ओझ दाढण्याचे कारण काय झाले, सांगाल का?’

तो तरुण म्हणाला—
“काय झालं हे मी आता काय सांगू? त्या भयान इतके पैसे मिळत होते तरी त्यांच्या मनाचे त्या मिळकतीवर समाधान झाले नाही. त्यांनी समुद्रपार व्यापार सुरू केला. ते गळबतारून

माल नेत असता! मलबत समुदात बुडालं ते गळे व त्याचे सर्वस्व गेले आणि उरले काय ते कर्जच !

किचारे सोनूशंट! त्यांच्यावर केवढा हा अन्याय झाला! सोनूशंट जव्हन्याचा धंदा करीत असतां आमच्या वडिलांनी त्यांच्याकडून सोन्याचे काही बागिने करवून घेतले होते. त्यांच्या किमतीतलं दहा हजार रुपये मागाहून फडतो म्हणून माझ्या वडिलांनी त्यांना सांगितले होते परंतु सोनूशंट सारखेच नशिबानं पाठ फिरविल्यामुळे माझं वडोळ ते कर्ज फेडू शकले नाहीत आणि मरते वेळी त्यांनी ती गोष्ट मला सांगितली व डाळे भिडले भी दहा हजार रुपये जमवून वडिलांचे कर्ज फडायला म्हणून जालो होतां सोनूशंट नाहीत तर नाहीत, त्यांच्या मुलाची भेट झाली असतो तरी मला बापाचे कर्ज फेडता बाल असत आता हे पैसे खर्च करून त्यांच्या नाशान मी एक एक धर्मशाळा बांधतो झालं! माझ्या वडिलांच्या आत्म्याला शांतिलाभ

होईल व वडिलांचे कर्ज फेडू शकल्याबद्दल मनाचे समाधान होईल

लगवेच तो मुलगा स्मित करून म्हणाला— “अहो, सोनूशंटचा मुलगा कोठही गेला नाही मीच त्यांचा मुलगा तुम्ही माझ्या वडिलांचेच कर्ज वसूल करायला आला आहां की काय अथवा वडून मी श्रीलीने ते खोट बोललो होतो’

मुरली ने ऐकून थोडा रागावल्यासारखा म्हणाला—“अरे, आपाचं कर्ज केलं तर त्यासाठी एवढे मिप्प्याचं कारण काय? वाटेक तितके कष्ट सहन करावे लागले तरी ते सहन करून बापाचे कर्ज फेडणं हे मुलाचे कर्तव्य नाही का? वडिलांचे कर्ज फेडायला मला काय कमी कष्ट सहन करावे लागले? तर आता हे पैसे घे आणि वा श्रावण्यावर धंदा करून बापाचे कर्ज फेड त्या कर्जाचे ओझ आवंढाने वाहूळ पाहिजेस !’

सोनूशंटच्या मुलाने त्याप्रमाणं पुढं मुरलीत दिलेल्या इकमेच्या भांडवलावर वढा करून बापाचे कर्ज फेडलं.

देवी अणवत

त्या वादिसक्तीचा, आराधना करून वर प्राप्त करणारे किम्वेक लोक असतील.

फार पूर्वी मुरख नावाचा एक राजा होता त्याचे राज्य फार मोठं होते स्थान कळं नाही असे एकही पुष्पकार्य नव्हते, ती स्थान नीतीविषय केले असे एकही काम नव्हते. सर्व प्रकारे सामर्थ्यवान असा मुरख राजाच्या राज्यावर जंबली जातीच्या लोकांनी व यवनांनी अफ्रट सैन्यानिशी स्वारी केली

सबूचे सैन्य मोठे होते, म्हणून मुरखाचा पराभव झाला. तो आपल्या किल्ल्यात पळून आला. तेथे त्याचे मंत्री वज्रूला सामील झाले असल्याचे कळले. आपल्या

देवानंज पाठ फिरविली तर आपण तरी काय करणार असे वाटून तो विचार करू लागला, "मंत्रीच वज्रूला सामील झाले आहेत, आपण वेळेवर स्थाना योग्य मार्गावर आणले नाही, तर ते आपल्याला घेऊन शत्रूच्या हाती देऊन भोकळे होतील. एकदां दुष्ट बुद्धी बोन्यात शिरली की माणूस काय वाटेक ते करायला तयार होतो. असा माणूस आर्दनाप, वाजा, बाजी किंवा इतर आपलेष्टांचे बरेवाईट करायलासुद्धा माने-पुढे पहात नाहीत."

असा विचार करून तो एका बोट्यावर बसून कोणाला काही कळवित्यासिवाय जंगलात पळून गेला. ते एक भक्कर जंगल होते. दाट झाडी होती. नेलीनी झाडांना

विलखा घालून जंगलात पुढे जाणे अवश्य केले होते. त्या राठ अरण्याच्या मधोमध एक पक्षी पहाण होता. जाव, सिंह, हाती व हरक वडारे रानटी जनावरे निश्चितपणे हिठत फिरत होती अशा काट रानातही दुरून शह्याची वेदपाठ करीत असल्याचा आवाज ऐकू येत होता तो आवाज एका मुनीच्या आश्रमातून येत होता.

सुरथ त्या आश्रमाच्या दिशेने निघाला तो आश्रमात पोचला तेव्हा मुनी आपल्या शिष्यांना शिकवीत होते. मुनिवमनि घरीर तपश्चर्यमुळे कृश झाले होते ते भुगवर्मावर बसलेले होते त्यांचा चेहरा शांत व गंभीर होता सुरथाने आपला घोडा एका

आडाच्या कुंभाला बांधून ठेवला आणि पुढे जाऊन मुनिवर्मांना साष्टांग नमस्कार केला त्याच्या डोळ्यातून आश्रमाचा वहात होत्या मुनिवर्मांनी त्याचे दोन्ही हात धरून त्याला उभे केले एका शिष्याकडून भूगवर्मा मागवून त्याला त्याच्यावर बसायला सांगितले नंतर प्रभान त्याला म्हणाले—
“बाबा रे, तू कोण, कोठून आलास व तुला कोणत्या प्रकारचे दुःख आहे सविस्तर सांग भाव्याजवळ आल्यानंतर तुला दुःख करायचे कारणच काय? तुझ्या मनात असे काही असेल ते किती कष्टसाध्य असले तरी ते मी पुढे करण्याचा यत्न करीन.”

ते ऐकून सुरथ गद्गद कळाने म्हणाला—
“माझे नाव सुरथ मी एका देशाचा राजा होतो याच्या हाती पराभव झाल्यानं आपल्या चरणांपाशी आश्रय मागायला आलो आहे. मी आपले राज्य वायको व मुले सर्व सोडून आपल्या आश्रमाला आलो आहे. आपणच मला आई व वडील यांच्या स्थानी आहा. मी आपली सेवा करायला, सांगल ते काम करायला तयार आहे मी नि सहाय आहे. शत्रूपासून मला बांधून शाश्वत आपोष्ठांनी पुन्हां भेट होईल असे काही करण्याची कृपा करावी.”

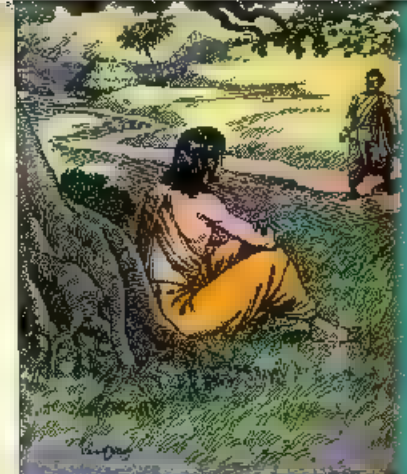
मुनिवर्मांनी त्याला अभयदान दिले व म्हणाले “तु आम्हासारखाच या जनात

राहून या रानात जे काही मिळेल त्यावरच निर्वाह करण्याचे ठरव हिंसा करू नकोस आणि आम्हाच्या आश्रमात निश्चितपणे रहा हळूहळू तुम्ही सर्व इच्छा पूर्ण होईल.”

सुरथाने ते सर्व आतंवरने मान्य केलं व मुनिवर्मांना धारण करून आश्रमात राहू लागला.

एके दिवशी तो एका झाडाखाली बसून त्याच्यावर ओढवलेल्या संकटांचा विचार करू लागला. ईश्वरी अशी अवकृपा कां झाली? राज्य, पुत्रकलव सर्व आपण कसे ग्राहवून बसलो शत्रूच्या हातून आपला कसा पराभव झाला पुन्हां भाग्य अनुकूल होईल का, इत्यादी गोष्टींचा विचार करीत असता एक वैश्य तेथे आला, तोडेलील बल्यत दीनमुद्रा करून येत जसलेला दिसला.

सुरथाने त्या वैश्याला जवळ बसायला सांगून विचारले—“कोण रे बाबा, तू? इकडे कोणत्या कामानिमित्त आलास? तुझ्यावर काही संकट ओढवले आहे का?”
ते ऐकून तो वैश्य म्हणाला “मी एक वैश्य आहे. मला श्रीमंती लागली होती मी सत्यवती होते. एक उदार दानी म्हणून नाबालौकिक मिळविला. मला पूर्वी दुःख व कष्ट कसे असते हे माहीतही नव्हते अशा परिस्थितीत मला वायको व

मुलांनी घरातून हाकलून लावले आणि मी या अरण्यात आलो माझे नाव समाधी आपली ओळख? आपल्या चेहऱ्यावरून आपण कोणी शीर कुळात जन्मल्यासारखे दिसता?”

“माझे नाव सुरथ. मी एक राजा आहे याच्या हाती पराभव होऊन तुझ्यासारखाच अनाथ होऊन इकडे आलो मान अपमान सर्व विसरून या अरण्यात तोड लपवून राहलो आहे. ईश्वराने आपण परस्पराना भेटली, म्हणून सर्व दुःख विसर आणि आपण सुखासमाधानाने येथे राहू.” सुरथाने त्याला आपला परिचय देऊन घोडा घीर दिला.

बैश्य म्हणाला "राजा माझ्या मनाला शांती कोटून मिळणार? मला ससाराचे सुख लागले नाही. कुटुंबाचा आधार तुटला. माझी मुले उगाड निघाली. मी अळणी पेज व कप्या लाऊन जे चार पैस जमविले होते ते सर्व त्यांनी चडविले आणि मिकारी होऊन दारोदारी फिरण्याची पाळी त्यांच्यावर येले की काय ही काळजी मला वाटते आहे. मी जिवंतपणी पुन्हा कधी त्यांना पाहू शकेन की नाही याचीच शंका मला वाटू लागली आहे!" असे म्हणत तो बाणी ऋषू डाळू लागला.

सुरदाला त्याची कीव आलीच म्हणाला—
"तुला घरातून हाकलून लावणाऱ्या बायको

व पोरसाठी तू कसाला स्वतास. त्यांना भटून तरी तुला काय सुख मिळणार आहे? राज्य गेले म्हणून मीमुद्धा बुःखी आहे. कुटुंबाने म्हा सकंदाना तोंड द्यावे लागते ती भोगावीच लागतात. तरी इकडे एक मुनी आहेत, त्यांना विचारून आपले दुःख कमी करायला काही उपाय आहे का विचारू या."

दोघे मुनीकडे गेले व तूर उभे राहिले. सुरध म्हणाला—'हा एक वैश्य आहे. या अल्पयातच बाची व भाक्षी ओळख झाली. या धर्मेचीक साणसाला याच्या बायको व पारानी घरातून हाकलून लावले म्हणून हा आपल्या आश्रयाला घाबत आला आहे. आपण मला आश्रय दिलात तसाच यालाही आपल्या वरणी आश्रय द्यावा. आपल्या कृपेने माझा दिवस येथे आनंदाने जात आहेत परंतु मला ज्या कष्टांना तोंड द्यावे लागले ते कष्ट विसरू न शकल्यामुळे मला ऋण लागत नाही. मुनिवर्य! आपण आम्हां दोघांवर कृपा करून आमचं दुःख दूर होण्यास एकादा मार्ग सुचवा."

त्यावर मुनी म्हणाले—"ब्रह्मा, विष्णू व महेश या त्रिमूर्तीनासुद्धा मायामोहाला बळी पडल्यामुळे कष्ट सहन करावे लागतात, मग तुमच्या आमच्या मानवांची कथा

काय सांगवी? मी यासबवी एक गोष्ट सांगता" असे सांगून मुनी गोष्ट सांगू लागले.

फार पूर्वी वेतायुगात श्वेतद्वीप नावाच्या बंदावर नारायण तपश्चर्या करीत असता तेथेच ब्रह्मदेव मोहपाशातून सुटका मिळावी यासाठी तपश्चर्या करू लागला. काही काळ लोटल्यावर दोघे आपापल्या जागे वरून उठून जात असता एका जागी अकस्मात भेटले व परस्परांना 'सू कोण' व 'तू कोण' असे विचारू लागले.

"मी चराचर सृष्टीचा कर्ता ब्रह्मदेव आहे!" असे ब्रह्मदेव म्हणाला.

हे ऐकून विष्णू म्हणाला—"सर्व जगताची सृष्टी तू कळीस, तू तू माझ्याजवळ सांगलोस काय? मी कोण आहे, माहीत आहे का तुला? मी आहे, विष्णू! मीच ही सर्व सृष्टी निर्मिली. मी मनुकेंद्र्यांचा वध करून तुझा रक्षण केले होते, विसरलास काय? तुला सर्व चढलंला दिसतो आहे, तुझ्यातल्या रजोगुणामुळे! मीच तुला बाढ-विला राक्षस तुझ्या अंगावर चालून आले तेव्हा तू पळ काढलास; या सर्व गोष्टी तू विसरलास आणि माझ्यासमोर फुशारक्या मारतो आहेस का?"

"तू राक्षसांशी युद्ध केलेच तेव्हा जय-दवा तुझ्या मदतीला आली होती, ती

जांदोषा

गोष्ट तू विसरलास वाटते? म्हणून आपल्या खोऱ्याच्या फुशारक्या मारतो आहेस!" ब्रह्मदेव म्हणाला.

दोघे परस्परांशी भांडत असता त्यांना एक शिबलिंग दिसले आणि त्या पाठोपाठ त्यांच्या कानावर हे शब्द पडले.

"अरे नारायणा! अरे ब्रह्मदेवा! तुमचा हा वादविवाद बंद करा पाहू. मी सांगतो ते ऐका. या श्वेतद्वीपावर आताच जन्मलेले हे जे जिवलिंग आहे त्याचे शिखर कोठे आहे हे एकानं व त्याचे मुळ कोठे आहे दुसऱ्याला पाहून यकृत सांगितले पाहिजे जे पहिल्याने येऊन सांगेल तो दोघांत मोठा ठरेल."

दोघांनी झोकार दिला. शिवलिंगाचे मूळ पाहून येष्वासाडी विष्णू पाताळ्यात गेला आणि त्याचे टोक पाहून यायला ब्रह्मदेव आकाशात गेला.

विष्णू खूप पाताळ्यात गेला तरी त्याला शिवलिंगाचे मूळ लागले नाही. कदाचित मूळ आपल्याला सांपडणारच नाही, या विचाराने विष्णू फार चिंतित झाला.

तसाच ब्रह्मदेव आकाशात खूप वर गेला तरी त्याला शिवलिंगाचे शिखर दिसले नाही. त्याला त्याबद्दल फार दुःख व लाज वाटली. काय करावे हे त्याला सुचत नव्हते. तो विचार करीत एका जागी उभा असता वरून जमिनीकडे एक

केवड्याचे फूल पडत असलेले दिसले. ब्रह्मदेव ते घेऊन मोठ्या आनंदाने विष्णू होता त्या जागी आला व म्हणाला—“ओ शिवलिंगाने शिखर पाहून त्यावरचे हे केवड्याचे फूलसुद्धा आणले आहे, पहा.”

तेव्हा विष्णूने त्या फुलाला विचारले—“काय रे, ब्रह्मदेव खरोखरच शिवलिंगाने शिखर पाहून आला का? देवांनी तुला शिवलिंगावर वाहले होते का?”

“होय!” असे केवड्याचे फूल खोटे बोलले.

विष्णूला ते फूल म्हणाले ते खरे वाटले नाही, व म्हणाला—“जगात लोक पैशासाठी खोटी साक्ष देतात. या बाबतीत शंकराला सोडून कोणाच्याही बोलण्यावर माझा विश्वास बसणार नाही.”

तत्काळ ते शिवलिंग अंतर्धान पावले. शिवप्रभट झोळत विष्णूला म्हणाला—“केवडा खोटे बोलला. केवड्याचे फूल माझ्या डोक्यावरून खाली पडत असतां वाटेत ब्रह्मदेवाने ते घेतले व आणून दाखविले. तो माझ्या डोक्यापर्यंत पोहोचू शकलाच नाही.”

शंकराने लगेच केवडा रथाच्या पूजेला वर्च्य असल्याचे जाहीर केले. त्यानंतर ब्रह्मदेव व विष्णू आपापल्या घरी निघून गेले.

मुनी गुरुवाला व समाधी नावाच्या वेड्याला ही गोष्ट सांगून म्हणाले—“बाबा रे! मोहाला जिकणे फार कठीण. फवचितच कोणाला ते साध्य होते. मोठमोठे नीतिवान व बलवानमुद्धा मोहपाशात सापडतात. मोहाला बस व होणारी एकटी जगदंबाच आहे. तिला ओळखून तिची आराधना करू शकणारालाच मोहपास उबता येतात.”

“मुनिवर्य! त्या देवीच्या आराधनेच्या स्वरूपाचे वर्णन कराल का?” मुरधाने मुनीला विचारले.

मुनी म्हणाले—“अनेकी पूजा शुभप्रद असते. ती सर्व इच्छा पूर्ण करते. जादिवन सहित्यातल्या शुभलपक्षात जी त्वरात्र असते तेव्हा या देवीचे व्रत असते. जेव शुक्ल नवरात्र असते तेव्हाही हे व्रत पाळायलायते. व्रत घेणाऱ्याने निराहार राहून तिच्या मंत्राचा जप करीत तुप, दूध व साखर मिसळून तयार केलेली जी खीर असते तिची किंवा बकन्याच्या मांसाची किंवा वित्त पत्राची आहुती देऊन होम करावा. ब्राह्मणांना जेवण घालावे. नऊ दिवस अशी आराधना करणाऱ्याने जातिभेद मानू नये. स्त्रीपुरुषभेद मानू नये. प्रजेसाठी पटकोनी वेदिका, त्याच्या शेजारी अष्टकोनी वेदिका तयार करून तवासाठी शीजबंज

महणून प्राणप्रतिष्ठा करावी. मंडल करून मधोमध तांब्याचे पात्र ठेवावे आणि त्याची षोडशोपचार पूजा करावी. होम, होमाचा दशांश तर्पण, तर्पणाचा दशांश ब्राह्मण भोजन इत्यादीसाठी खर्च करावा, ब्रह्मच्या दिवशी पारण करावे. असे व्रत करणाऱ्याला उत्तम लोकांची प्राप्ती व देवीचे सहाय्य लाभते.”

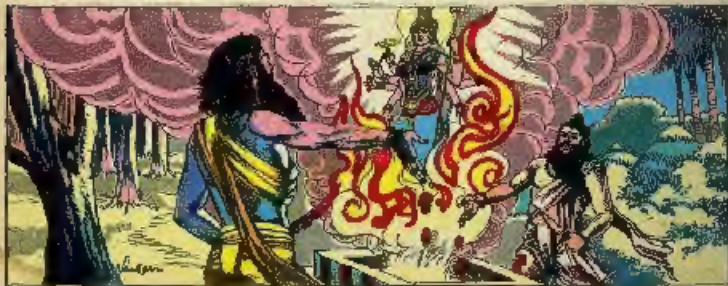
“राजा! देवीच्या आराधनेची बरोबरी करू शकेल अशी दुसरी आराधना किंवा व्रत नाही. देवीची आराधना केल्यास सुक्या अन्तेष्टांनी पुन्हा गाळभेट होईल. हे वैश्ववर्षा! तूमुझां देवीची आराधना कर. तुझे दुःख दूर होईल व तुला पुन्हा धनप्राप्ती होईल.”

मुनी म्हणाले ते ऐकून सोपे बानंदाने म्हणाले—“महात्मन् ! आपल्या रुपेने आमची मनोव्यथा दूर झाली, आपण आम्हांला त्या मंत्राचा उपदेश करावा.”

मुनीने त्यांना नवाक्षर मंत्राचा वोज-सहित उपदेश केला. दोघांनी मुनीचा निरोप घेतला आणि एका नदीच्या काठी निजेन स्थान पाहून फक्त पालवी किंवा पानांचा आहार घेऊन दोन वर्षे त्या मंत्राचा जप केला. एके दिवशी त्यांना स्वप्नात देवीचा दृष्टांत झाला. ती लाल वस्त्रे धारण करून आली होती. तरी त्यांनी मंत्रजाप चालू ठेवला आणि विसरे वर्षे फक्त पाणी पिऊन ज्ञात चालू ठेवले. तरी देवीचा साक्षात्कार झाला नाही. त्यांनी शेवटी आत्माहुती देण्याचे ठरविले, त्यांनी एक कुंड तयार करून अपनी पेटविला आणि आपले मांस कापून त्याची आहुती देणार इतक्यात देवीने प्रत्यक्ष होऊन दखून दिले.

“मी तुमच्या तपस्वर्येवर प्रसन्न झाले आहे, मावून घ्या !” देवी म्हणाली.

सुरम म्हणाला—“माते, मी सध्या हाती पराभूत होऊन राज्यभ्रष्ट झालो. आज इतक्या दिवसांनी साखे पुण्य फळास पावले वं तुझे दर्शन घडले. मला माझे राज्य परत देववून माझे कष्ट दूर कर.”

“तुझ्या हाती शत्रूंचा पराभव होईल. तुझे मंत्री तुझी सेवा करण्यास तुझ्याकडे येतील. तू सहस्र वर्षे सुत्ताने राज्य करशील. तुझे जांगले दिवस जवळ आले आहेत.” देव म्हणाली.

सुरम आपल्या घोड्यावर बसून परतला. त्याने शत्रूंचा विकले आणि राज्योपभोग घेऊन शेवटी त्याला देवीच्या चरणी सायुज्य मुक्ती प्राप्त झाली.

वैश्य म्हणाला—“देवी ! मला वनसंपदा नको, मला शाश्वत सुख दे !” देवीने त्याला दिव्यजानाची प्राप्ती करून दिली. तो आजोवन सर्व सागरित्याग करून तीर्थयात्रा करीत राहिला. त्याला सायुज्यमुक्ती प्राप्त झाली.

आरोग्यसिद्ध झाला

एका देशात एक श्रीमंत व्यापारी रहात असे. त्याला तीन मुलगे होते. मरण समयी त्याने आपल्या तिघां मुलांना जवळ बोलाविले व म्हणाला—“बाबांनो ! मला यमराजाचे बोलावण घेऊन यमदूत मार्गेकडे आले आहेत. मी पुष्कळ मिळवून ठेवले आहे. माझ्या मी तुमच्यासाठी इस्टेटीतले सर्वजै जास्त मूल्यवान म्हणजे ही ती रत्ने आहेत. तुम्ही तिघांनी काही कारणाने वाटेच कारायचे ठरविलेत तर तुम्ही ही रत्ने एकेक करून वांटून घ्या. तिन्हीची किंमत सारखीच आहे.”

वडील बारम्बार काही दिवसांनी भावंडांनी निरनिराळे रहावयाचे ठरविले. सर्व इस्टेट वाटून घेऊन तिन्ही रत्ने वांटून घेण्यासाठी तिजोरी उघडून पाहिली तर तिजोरीत दोतब रत्ने होती. तिसरे रत्न कोणीतरी चोरले हाच त्याचा अर्थ

होता. चोर तिघां भावंडांपैकीच एक होता. जाणवी कोणी असण्याची शक्यताच नव्हती.

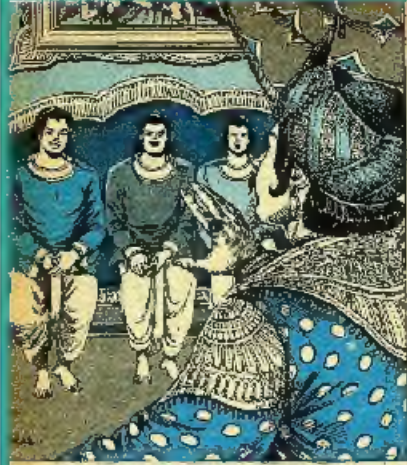
सर्वात खोरस्थाने सुचविले—“आपल्या तिघांपैकी कोणीतरी एकाने हे रत्न काढून घेतले आहे. परंतु आपण परस्परांवर आळ ठेवून परस्परांची निदानालस्ती करणे बरोबर होणार नाही. चोरी करणाराला आपण चोरी केली असल्याचे सांगणे इष्ट नसणार व लाज संकोचही वाटेन. म्हणून कोणाचाही अपमान होऊ न देता, कोणावर आळ आरोप घेऊ न देता चोरी करणाराने उद्याच्या आत चोरलेले रत्न स्वतःच जागच्या जागी नेऊन ठेवावे.”

“असे झाले नाहीतर ?” दुसऱ्याने विचारले.

“तिघांनी राजाकडे जाऊन फिर्याद कारायची. अपराधी कोण हे ठरविण्याचा

२५ वर्षां पूर्वीची चांदोबातली गोष्ट

अधिकार राजाचा आहे, नाही का?" थोरला म्हणाला.

जाणखी एक दिवस उलटला. चोरी गेलेले रत्न यथास्थानी पोबलं नाही. त्याच दिवशी तिथे भाऊ राजाकडे गेले व वडलेले वृत्त सांगून चोर कोण या गोष्टीचा निवाडा घ्यायला खांद्यांनी विनंती केली.

ती विनंती ऐकून राजा आश्चर्यचकित झाला. कारण राजा तिघांना चांगला ओळखत होता. म्हणाला—

"तुमचे वडील एक धर्मशील व्यापारी होते. साखे स्नेही होते. त्यांच्या मुलांनी माझ्याकडे येऊन अशी विनंती करावी ही जाणदाची गोष्ट आहे, तरीच दु:खाचीही

गोष्ट आहे. तुम्ही परस्परमध्ये हा पेच सोडवू न शकल्यामुळेच माझ्याकडे आलात. तुमचे हे काम मी थोड्याच दिवसात उरफटो. तोपर्यंत तुम्ही दुर्गाक्या यांच्या घरी जाऊन रहा. मी तुमच्या राहुण्याची व जेवणाखाण्याची सर्व व्यवस्था तिला सांगून करवितो."

तिथे भाऊ दुर्गाक्याच्या घरी जाऊन राहू लागले. दिनसामागून दिवस सोटले. राजा रात्रिविंस विचार करीत होता, तरी हा पेच कसा सोडवावा, चौकशी कोडे व कधी करावी हा निर्णय करू शकला नाही. शेवटी राजाने दुर्गाक्याकडे विरोध पाठवून तिला बोलावून घेतले व म्हणाला—

"अवका, तुम्हीला कुमच्या पाहुण्यापासून काही त्रास बीस तर नाही ना?"

"नाही महाराज! काही नाही! तिथे भाऊ किती चांगली मुलं आहेत. त्यांच्यापैकी एकाच्याही वागणुकीत मला थोर डाक-जिण्यासारखे मला काही दिसलं नाही!" दुर्गाक्या म्हणाली.

"म्हणून तर पंचाईत झाली तारी. या तिघांपैकी कोणीतरी घाबरी चोर आहे, एवढेमात्र तरे!" राजा म्हणाला.

दुर्गाक्या चकितच झाली. तिने आपसा माहिती विचारली. राजाने सर्व वृत्त सविस्तर सांगितले.

कांबोबा

"तरयग त्यांच्यात कोण चोर आहे, हे मी काढतं सोडून, महाराज! आपण मुळीच काळजी करू नये." दुर्गाक्या म्हणाली.

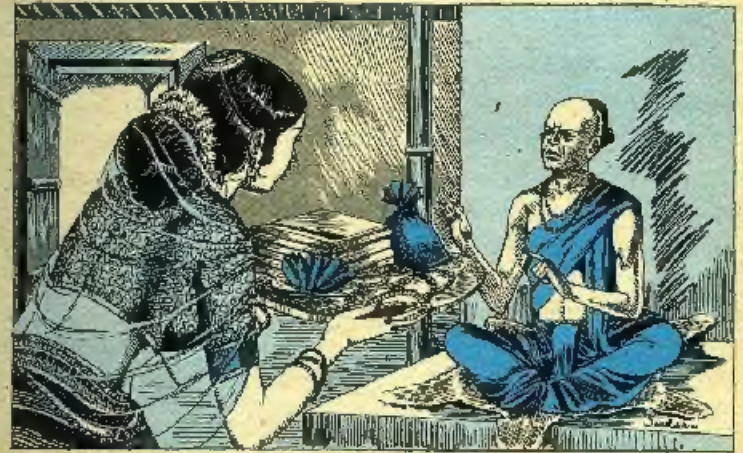
त्या दिवशी रात्री दुर्गाक्याने तिघां मार्गडांना जेवायला बाढतांना एक गोष्ट सांगितली. ती गोष्ट अशी :

"कोणे एके काळी तिहुकेतू नावाचा एक राजा होता. त्याला गुणवती नावाची एकुलती एक मुलगी होती. त्या मुलीला ब्यात येईपर्यंत एका बुरुकराची शिक-विण्याची व्यवस्था करण्यात आली. लग्नाचे वय होताच बरशोधनासाठी चौकशी सुरू झाली. तिचा विछाभ्यास बांबला. ती एके दिवशी अनेक वस्त्रे व आभूषणे घेऊन व गुरूदक्षिणेसाठी मोठी रक्कम घेऊन गुरूकडे

गेली. परंतु गुरू एकाही वस्तूला शिवला-देखील नाही व म्हणाला—'तू गुरूदक्षिणाच देजार असशील तर तू लग्न होऊन सासरी जाण्यापूर्वी एके दिवशी रात्री सुंदर वस्त्रे व दागिने वगैरे घालून एकटी ये!' गुणवती 'बर!' म्हणून निघून गेली.

"त्यानंतर काही दिवसांनी तिचे लग्न झाले. लग्नाच्या दिवशीच रात्री तिने तिच्या पतीला, गुरूने जशी गुरूदक्षिणा मागितली होती ती सांगितली. मबरा म्हणाला—'बरं तर जा!'

गुणवती सुंदर साडी नेसून व सर्व दागिने घालून गुरूच्या घरी निघावी असतं वाटेत एका चोराने तिला बडबिले व सर्व दागिने काढून घ्यायला सांगितले, नाहीतर तिला

सुरा भोसकीन, असे ही म्हणाला. गुणवतीने ती गुरूकडे जात असल्याचे सांगितले व परत येते वेळी सर्वे दागिने काढून देण्याचे वचन दिले.

चोराने तिला जाऊ दिले.

गुणवती गुरूगृही पोचली, गुरू आपल्या शिष्येच्या खरे बोलण्यावर खूब द्रोळ झाला. "मुली! मी तुला आजपर्यंत जे शिकविले ते सार्थक झाले. तुझ्यावर कोणते संकट येणार आहे हे माहीत असूनही तू विलेले वचन पाळलेस! तीच मी गुरूदक्षिणा मानतो. तू अशा परत जा व पतिगृही राहून सुखाने संसार कर." या शब्दांत आशीर्वाद देऊन गुरूने तिला निरोप दिला.

गुणवती गुरूला नमस्कार करून परत येत असता तो चोर वाटच पहात होता. आपले दागिने काढून देत ती म्हणाली— "हे धे बाबा, माझे दागिने!"

ते ऐकून चोराचे मन धाळलं. तिने गुणवतीचे पाय धरले व म्हणाला— "मते, क्षमा कर, तुमच्यासारखी नीतिवान माणसे ज्या जगात रहातात त्या जगात चोरी करून आनंद घालविणे मला शक्य नाही!" असे म्हणत चोर निवून गेला.

गुणवतीने नवऱ्याकडे परत येऊन बसलेले वृत्त सांगितले. तिच्या पतीला फार आनंद झाला. त्यानंतर दोघांचा संसार दीर्घकाळ सुखाचा झाला.

दुर्गाकाने सांगितलेली ती गोष्ट ऐकून व्यापाऱ्यांच्या तिघां मुलांना फार आनंद झाला.

दुर्गाकाने म्हणाली— "परंतु मला एका गोष्टीची शंका येते. या गोष्टीतली सर्वच माणसं थोर दिसत आहेत. तरी सर्वांत जास्त धोरपण कोणाचं म्हणावयाचं? ही शंका माझ्या मनात फार दिवसांपासून राहून गेली आहे. तुमच्यापैकी कोणी माझ्या या शंकेचे समाधानकारक उत्तर देऊ शकेल का?"

थोरला काहीवेळ विचार करून म्हणाला— "लव्हाच्या दिवशीच रात्री आपल्या बाय-

कोला गुरूकडे पाठविणारा पतीच, माझ्या मते थोर मनाचा होता."

मवला म्हणाला— "त्याच्यातून गुरूचे औदार्यच थोर होय!"

सर्वात धाकटा म्हणाला— "हातात आलेले दागिने न घेता राजकन्येला धाऊन देणारा चोरच मोठा उदार म्हणावा लागेल!"

"नवऱ्याचा राग, गुरूकडून होणारा अपमान आणि धाडस यांना निघड्या छातीने तोंड देणारी राजकन्या तुमच्यापैकी एकालाही थोर वाटली नाही का रे, मुलांनो!" म्हणत दुर्गाका थोडी हसली.

त्याच दिवशी दुर्गाका राजाला भेटून म्हणाली— "यद्वाप्रभो! माझ्या घरी रहात असलेल्या तिघां वैश्य भावंडांत माझ्या मते सगळ्यांत धाकटाच थोर असला पाहिजे! आपण चवकशी करून खात्री करून घ्यावी पाहिजे तर!"

राजाने तिला तिचे तसे मत ह्मण्याचे कारण विचारले. दुर्गाकाने तिने सांगितलेल्या गोष्टी संज्ञवी जे बघले होते ते

सर्व सांगितले व म्हणाली— "ती मुलगा बनलोभी नसेल तर चोराच्या औदार्याची स्तुती त्याने केली नसती!"

राजाने, दुर्गाका म्हणाली त्यात सत्यात असल्याचे ओळखून तिच्या दुवारीची वाखाणणी केली.

दुसऱ्या दिवशी त्याने तिचा मुलांना बोलविले व म्हणाला— "तुमच्या तिजोरीत उरलेली दोन रत्ने मोठ्या बोघांनी धावीत, माझा हा निवाडा आहे!"

धाकटा आपल्या दोघां भावांकडे मान वर करून पाहून न शकल्यामुळे मान खात्री करूनच उभा राहिला व राजाने जो निवाडा दिला त्या विषय एक चकार शब्दही तोंडा-वाटे त्याने काढला नाही. त्यानंतर तिघे भाऊ आपापल्या घरी निवून गेले. पित्याने मागे ठेवलेली इतर इस्टेट त्यांनी आपसात समसमान वाटून घेतली.

त्यानंतर कधी रत्न कोणी चोरून नेले, याविषयी कोणी कोणाबद्दल बोललादेखील नाही. तिचे परस्पर प्रेमाने राहू लागले.

चांदोबा